

A photograph of a woman with blonde hair and a man in a dark green shirt working in a barn. They are looking at fresh produce, including green onions and red bell peppers, in wooden crates. The scene is framed by a white circular border.

Agrarische productie ten behoeve van de korte keten

Een landelijk meting 2023

Harold van der Meulen, Mariël Benus, Walter van Everdingen, Wil Hennen en Dominique van Wonderen

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Agrarische productie ten behoeve van de korte keten

Een landelijk meting 2023

Harold van der Meulen, Mariël Benus, Walter van Everdingen, Wil Hennen en Dominique van Wonderen

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Economic Research en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, in het kader van het Beleidsondersteunend onderzoeksthema 'Duurzame voedselvoorziening & -productieketens & Natuur' (projectnummer BO-43-109-018).

Wageningen Economic Research
Wageningen, augustus 2024

RAPPORT
2024-095

Van der Meulen, Harold, Mariël Benus, Walter van Everdingen, Wil Hennen, Dominique van Wonderen, 2024. *Agrarische productie ten behoeve van de korte keten; Een landelijk meting 2023*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2024-095. 50 blz.; 10 fig.; 11 tab.; 6 ref.

Afzet van agrarische producten via korte ketens wordt in toenemende mate door beleid en markt gezien als een middel om te komen tot nieuwe verdienmodellen voor agrarische ondernemers, tot versterking van de verbinding tussen de producerende ondernemers en burgers en als middel tot verduurzaamning. De in dit rapport gepresenteerde cijfers geven inzicht in de positie van korte ketens in 2023 en de ontwikkeling ten opzichte van 2020 (nulmeting). Op nationaal niveau wordt inzicht gegeven in aantallen korteketenbedrijven, kenmerken van deze bedrijven en een schatting gegeven van de omzet van agrarische bedrijven via de afzet van producten via korte ketens. Ook wordt op hoofdlijnen ingegaan op korte ketens in de provincies.

Policymakers and market actors increasingly see the sale of agricultural products through short chains as being a way of establishing new revenue models for agricultural companies, strengthening the connection between producers and the general public, and achieving sustainability. The figures presented in this report provide an insight into the position of short chains in 2023 and how they have developed compared to 2020 (baseline). The report provides a national-level insight into the number of short chain companies and the characteristics of those companies, as well as an estimate of the turnover of agricultural companies that sell products through short chains. It also provides a general overview of short chains at the provincial level.

Trefwoorden: Korte keten bedrijven, monitoring, land- en tuinbouw, bedrijfskenmerken, opbrengsten

Dit rapport is gratis te downloaden op <https://doi.org/10.18174/669608> of op www.wur.nl/economic-research (onder Wageningen Economic Research publicaties).

© 2024 Wageningen Economic Research
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag, T 070 335 83 30, E communications.ssg@wur.nl,
www.wur.nl/economic-research. Wageningen Economic Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

Dit werk valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel 4.0 Internationaal-licentie.

© Wageningen Economic Research, onderdeel van Stichting Wageningen Research, 2024
De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken. Materiaal van derden waarvan in het werk gebruik is gemaakt en waarop intellectuele eigendomsrechten berusten, mogen niet zonder voorafgaande toestemming van derden gebruikt worden. De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden, maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met het werk van de gebruiker of het gebruik van het werk. De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.

Wageningen Economic Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Economic Research is ISO 9001:2015 gecertificeerd.

Wageningen Economic Research Rapport 2024-095 | Projectcode 2282100543

Foto omslag: Shutterstock

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	6
S.1 Belangrijkste resultaten	6
S.2 Methodologie	9
Summary	10
S.1 Key results	10
1 Inleiding	14
1.1 Aanleiding	14
1.2 Probleemstelling	14
1.3 Doelstellingen en deelvragen onderzoek	15
1.4 Methodiek	15
2 Resultaten monitoring korteketenbedrijven	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Aantal bedrijven met 0 en 1 tussenschakel	18
2.3 Naar bedrijfstype	19
2.4 Ontwikkeling 2017-2023	21
2.5 Kenmerken korteketenbedrijven	24
2.6 Ruimtelijke verdeling	27
2.7 Omzet korte keten	29
3 Slotbeschouwing	35
Bronnen en literatuur	37
Bijlage 1 Begrippenlijst	38
Bijlage 2 Typering bedrijven	40
Bijlage 3 Detaillering resultaten	41

Woord vooraf

Afzet van agrarische producten via korte ketens wordt in toenemende mate door beleid en markt gezien als een middel om te komen tot nieuwe verdienmodellen voor agrarische ondernemers, tot versterking van de verbinding tussen de producerende ondernemers en burgers en als middel tot verduurzaaming. Korte ketens bieden potentieel voor een verbeterd verdienmodel voor boeren en tuinders. De slagingskans hangt sterk af van individuele bedrijfsomstandigheden, ondernemerschap, de aanwezigheid van arbeidskrachten, marktomstandigheden en de beschikbaarheid van voldoende investeringskapitaal.

De in dit rapport gepresenteerde cijfers geeft inzicht in de positie van korte ketens in 2023 en de ontwikkeling ten opzichte van 2020 (nulmeting). In dit rapport wordt op nationaal niveau inzicht gegeven in aantallen korte keten-bedrijven, kenmerken van deze bedrijven en een schatting van de opbrengsten van agrarische bedrijven via de afzet van producten via korte ketens. Ook wordt in dit rapport beperkt ingegaan op korte ketens in de provincies.

Een woord van dank gaat uit naar de begeleidingscommissie van dit onderzoek. Hun waardevolle input en expertise hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit informatieve rapport.

Graag willen we dit rapport opdragen aan onze collega en vriend Gabe Venema die afgelopen januari na een slopende ziekte helaas op veel te jonge leeftijd is overleden. We hadden graag gezien dat hij als expert van korte ketens en multifunctionele landbouw ook van deze rapportage de hoofdauteur zou zijn geweest maar dat mocht helaas niet zo zijn.

Ir. O. (Olaf) Hietbrink
Business Unit Manager Wageningen Economic Research
Wageningen University & Research

Samenvatting

S.1 Belangrijkste resultaten

Aantallen korteketenbedrijven in 2023

In 2023 zijn er in Nederland 7.857 primaire agrarische bedrijven die (een deel van de) door hen geproduceerde of bewerkte voedsel- en sierteeltproducten afzetten via een korte keten (tabel 2.1). In dit onderzoek wordt een korte keten gedefinieerd als afzet rechtstreeks of via 1 tussenschakel aan de consument (zie S.2 Methodiek). De bedrijven met afzet via een korte keten (hierna 'korteketenbedrijven') vertegenwoordigen 15,8% van alle land- en tuinbouwbedrijven. Van de korteketenbedrijven verkopen 3.756 bedrijven uitsluitend rechtstreeks aan de consument, 2.265 bedrijven uitsluitend via 1 tussenschakel, en 1.836 zowel rechtstreeks als via 1 tussenschakel. De bedrijfstypen met het hoogste aantal korteketenbedrijven zijn overig graasdierhouderij, overig tuinbouw en melkveehouderij. Het aandeel korteketenbedrijven in het totaal aantal bedrijven per bedrijfstype is het hoogst bij de bedrijfstypen leghennenhouderij, blijvende teelt en overige tuinbouw. De aanwezigheid van relatief veel korteketenbedrijven in een bedrijfstype heeft sterk te maken met het feit dat er geen of nauwelijks bewerking nodig is voordat het product aan de eindconsument kan worden verkocht. Dit geldt in sterke mate voor eieren en fruit, maar ook voor bijvoorbeeld meerdere groenten, planten en bloemen.

Ontwikkeling 2017-2023

Ondanks de afname in het totaal aantal primaire bedrijven in de landbouw over alle bedrijfstypen heen (afname van 4,5% ten opzichte van de meting van 2020) is het aandeel bedrijven dat via een korte keten levert over alle bedrijfstypen heen tussen 2020 en 2023 toegenomen met 9%. Het aantal korteketenbedrijven is tussen 2017 en 2023 met 37% gegroeid: van 5.735 bedrijven in 2017 (situatie per 1 april) naar 7.234 bedrijven in 2020 (situatie per 1 april) tot 7.857 bedrijven in 2023 (situatie 1 april). Het aandeel is gestegen in de periode 2017-2020 van 10,7% naar 13,9% in 2020 tot 15,8% in 2023. In alle provincies is het aandeel korteketenbedrijven in 2023 toegenomen (figuur 2.4). In de provincie Gelderland is dit aandeel het meest toegenomen. Kijken we naar het aandeel per bedrijfstype dan zijn de sterkste groeiers de glastuinbouw en blijvende teelt. De leghennenhouderij is het bedrijfstype dat het hoogste aandeel scoort, en de afgelopen jaren zelfs iets verder door stijgt naar ruim 53% (figuur 2.1).

De toename van het aantal korteketenbedrijven heeft in de periode 2017-2020 vooral plaatsgevonden op de qua economische omvang (in standaardverdiencapaciteit) zeer kleine bedrijven. In de periode 2020-2023 heeft deze groei vooral plaatsgevonden op de grote en zeer grote bedrijven met respectievelijk 26% groei voor grote bedrijven en 38% groei voor zeer grote bedrijven (figuur 2.2).

Kenmerken van korteketenbedrijven

Van de 49.768 bedrijven die de Landbouwtelling vertegenwoordigt in 2023 (exclusief bijschatting non response), heeft circa 36% een economische omvang die als zeer klein kan worden bestempeld. Ruim 13% van deze bedrijven is een korteketenbedrijf. Het aandeel korteketenbedrijven ligt het hoogst voor de groep zeer grote bedrijven (bijna 24%) (tabel 2.4).

Kijken we naar de leeftijd van het bedrijfshoofd, dan bevinden zich in de groep 35 jaar en jonger procentueel gezien (21%) de meeste korteketenbedrijven. Ook in de leeftijdscategorie 36-45 jaar bevinden zich relatief veel korteketenbedrijven (20%). Op bedrijven met een bedrijfshoofd van 66 jaar en ouder zijn er weinig (10%) bedrijven met rechtstreekse afzet of via 1 tussenschakel (tabel 2.5). Op bedrijven (met een bedrijfshoofd vanaf 51 jaar) met een potentiële bedrijfsopvolger ligt dit percentage met 15% iets beneden het landelijke gemiddelde, en iets hoger dan voor de groep oudere bedrijfshoofden zonder opvolger (tabel 2.6).

Het aandeel korte keten bedrijven ingedeeld naar opleidingsniveau is het hoogst in de categorie volledige landbouwopleiding op HBO- of universitair niveau (21%). Ruim 16% van de korteketenbedrijven heeft geen agrarische opleiding gevolgd (tabel 2.7).

Kijken we naar de combinatie van afzet via een korte keten en multifunctionele landbouw activiteiten dan zien we een sterke relatie. Zo vindt op bijna 35% van de bedrijven met agrotourisme en bijna 37% van de zorgboerderijen ook afzet van eigen geproduceerde producten via een korte keten plaats. De bedrijven met educatieve activiteiten scoren nog hoger (47%). Het is niet verrassend dat bedrijven die zelf producten verwerken (zoals zelfkazers), deze producten veelal (88%) direct aan de consument of via 1 tussenschakel verkopen.

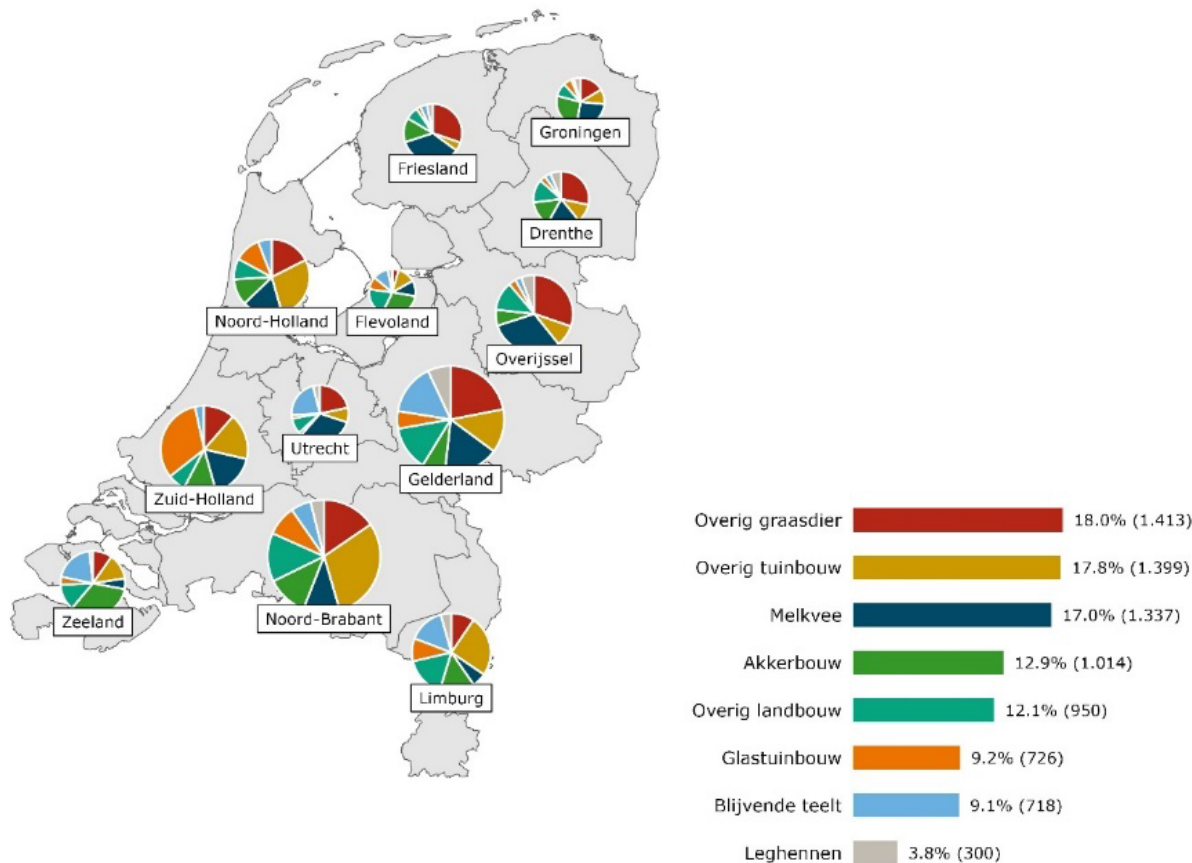
Het aandeel korte ketens in de biologische landbouw (40%) ligt in procentpunten gezien 2,5 maal hoger dan voor de bedrijven met gangbare productiesystemen (15%) (tabel 2.9).

Ruimtelijke verdeling

Absoluut gezien bevinden de meeste korteketenbedrijven zich in de provincie Noord-Brabant, gevolgd door Gelderland en Zuid-Holland. In de Noordelijke provincies en in midden-Nederland zijn de aantallen bedrijven met afzet via een korte keten het laagst (figuur S.1). Procentueel gezien scoort Zuid-Holland het hoogst met een aandeel van ruim 21% van alle agrarische bedrijven die afzet via een korte keten, gevolgd door Limburg (21%) en Noord-Holland (20%). De provincies Groningen, Friesland en Overijssel zitten qua aandeel op 11% of lager (figuur 2.4).

In de drie provincies met de meeste korte ketens, zijn veel van de onderscheiden hoofdbedrijfstypen goed vertegenwoordigd. Dit geldt vooral voor de provincie Gelderland. In meerdere provincies zien we daarentegen een sterke overheersing van 2 à 3 bedrijfstypen binnen het aantal korteketenbedrijven. Zo omvatten de melkveehouderij en overige graasdierhouderij in de provincies Friesland, Overijssel en Utrecht meer dan de helft van de korteketenbedrijven. In Zeeland, Flevoland en Groningen bevindt het grootste aantal korteketenbedrijven zich in de akkerbouw (figuur S.1).

In Noord-Brabant en ook in Noord-Holland en Limburg bevinden zich relatief veel korteketenbedrijven in de groep overig tuinbouw. De korteketenbedrijven in de blijvende teelt (vooral fruitteelt en/of wijngaarden) bevinden zich vooral in de provincies Gelderland, Zeeland, Utrecht en Limburg (figuur S.1).

Figuur S.1 Agrarische bedrijven met afzet via korte keten per provincie, ingedeeld naar aandeel bedrijfstype per provincie a), b), 2023

a) De omvang van een cirkel heeft een directe relatie met het aantal korteketenbedrijven.

b) percentage = aandeel bedrijfstype in totaal aantal korteketenbedrijven per provincie.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Opbrengsten via korte ketens

Het aandeel in de omzet loopt sterk uiteen. Op 46% van de korteketenbedrijven zijn in 2023 de opbrengsten uit korte ketens minder dan 10% van de totale bedrijfsopbrengst. Hier staat tegenover dat bijna 3 op de 10 bedrijven aangeeft dat dit meer dan de helft is en dus in grote mate gespecialiseerd is in de afzet via korte ketens (figuur 2.6).

De totale opbrengsten door verkoop via korte ketens op agrarische bedrijven gerepresenteerd in de Landbouwtelling 2023 wordt geschat op circa 2,2 miljard euro. Dit is 50% meer dan in 2020 (tabel 2.10).

De hoogste korte keten omzet wordt gerealiseerd in Zuid-Holland (528 miljoen euro), op afstand gevolgd door Noord-Brabant (347 miljoen) en Gelderland (302 miljoen) (tabel 2.10). In Zuid-Holland zorgt de glastuinbouw voor ruim 75% van de provinciale korte keten omzet. De aanwezigheid van bedrijfstypen is een belangrijke factor (met name producten met weinig of geen bewerking) in de hoogte van de omzet per provincie, naast de omvang van de vraag door inwoners en toeristen (en als afgeleide hiervan de horeca). Ook logistieke mogelijkheden zijn relevant waarbij samenwerking in toenemende mate essentieel is/wordt. De sterkste groei in omzet tussen 2020 en 2023 heeft procentueel plaatsgevonden in Flevoland en Groningen.

Ook op nationaal niveau levert de glastuinbouw met 896 miljoen euro verreweg de grootste bijdrage aan de omzet (40%) (tabel 2.11). Dit komt mede doordat relatief veel bedrijven in de reguliere markt afzetten via 1 tussenschakel. Ook de hoge gemiddelde bedrijfsopbrengsten in de glastuinbouw spelen mee. Op grote afstand volgen de groepen overig tuinbouw (441 miljoen) - waaronder opengrondgroentebedrijven, boomkwekerijen, champignonbedrijven en bloembollenbedrijven - en de groep melkveehouderij (279 miljoen). Kijken we ook naar het aantal bedrijven binnen een bedrijfstype, dan is de omzet relatief hoog in de leghennenhouderij en de fruitteelt.

De regionale omzetsdichtheid is het hoogst in de specifieke glastuinbouwgebieden in Nederland (figuur 2.9). De glastuinbouwbedrijven staan relatief dicht op elkaar, hebben relatief weinig grondoppervlakte, en gemiddeld (zeer) hoge bedrijfsopbrengsten. Met name in de regio's met veel (grote) grondgebonden bedrijven is de omzetsdichtheid per km² lager. Ook is de bevolkingsdichtheid in deze regio's relatief laag. De overheersing van grondgebonden landbouw zien we terug in de Noordelijke provincies, Zeeland en in Flevoland. Ook in Noord-Holland, Utrecht, Overijssel zijn regio's met veel grondgebonden bedrijven. Het is belangrijk om op te merken dat deze verschillen in omzetsdichtheid overeenkomen met de aard en verspreiding van verschillende bedrijfstypen over Nederland, de variatie verschilt zoals bij dicht op elkaar gevestigde glastuinbouwgebieden met hoge opbrengsten, en regio's met meer verspreide grondgebonden landbouwbedrijven.

S.2 Methodologie

De kernvragen in deze monitor van korte ketens zijn inzicht verkrijgen in het aantal primaire agrarische bedrijven in Nederland dat voedsel- of sierteeltproducten rechtstreeks of via 1 tussenschakel afzet aan consumenten. Er is onderzocht wat de kenmerken zijn van deze korteketenbedrijven, zoals bedrijfsomvang, leeftijd, productiewijze en multifunctionele activiteiten, evenals hun geografische verspreiding over de provincies. Ook wordt inzicht verkregen in het aandeel van de omzet dat deze bedrijven via korte ketens genereren, de totale geschatte omzet behaald via korte ketens in de agrarische sector, en de ontwikkeling van het aantal en de omzet van korteketenbedrijven tussen 2017, 2020 en 2023, zowel nationaal als op provinciaal niveau.

Deze monitor is gebaseerd op de Landbouwtelling 2023. De vraag of er aan verkoop aan consumenten werd gedaan, ging over de periode van april 2022 tot en met maart 2023. Dat is in dit rapport vertaald naar 'dit bedrijf in 2023 doet wel of niet aan korte ketens'. De meting is een vervolg op de uitgevoerde nulmeting gebaseerd op data uit de Landbouwtelling 2020 (tot 1 april) (Venema et al., 2021). Voor de ontwikkeling van het aantal korteketenbedrijven is een vergelijking gemaakt met gegevens uit de Landbouwtelling 2017 en 2020. Deze ontwikkeling is in beeld gebracht voor provincies, hoofdbedrijfstypen en de economische omvang van bedrijven. Ook is op basis van de Landbouwtelling 2020 en 2023 inzicht gegeven hoe groot het aandeel bedrijfsopbrengsten gerealiseerd via korte ketens is in de totale bedrijfsopbrengsten. Op basis van deze aandelen is een onderbouwde schatting gemaakt van de totale bedrijfsopbrengsten op een bedrijf en een indicatie gegeven van de omzet korte ketens per provincie en hoofdbedrijfstype.

De gepresenteerde cijfers over korte ketens op basis van de Landbouwtelling kunnen naar verwachting een beperkte onderschatting geven. In toenemende mate splitsen ondernemers hun bedrijven (als gevolg van bijvoorbeeld wetgeving, fiscale voordelen, of risicospreiding) in meerdere zelfstandige bedrijven met vaak een eigen rechtsvorm en boekhouding. Dit komt ook voor bij agrarische bedrijven met multifunctionele activiteiten, waaronder ook rechtstreekse verkoop. Hierbij melden ondernemers deze activiteit niet in de Landbouwtelling, terwijl die activiteit op die locatie wel plaatsvindt. Eveneens representeert de Landbouwtelling niet de visserijbedrijven. Ook visproducten kunnen via een korte keten bij de consument komen. Dit is niet meegenomen in dit onderzoek.

Summary

S.1 Key results

Number of short chain companies in 2023

In 2023 there were 7,857 primary agricultural companies in the Netherlands that sold some or all of their produced or processed food and horticultural products through a short chain (Table 2.1). In this study, a short chain is defined as selling to consumers either directly or through a single intermediary (see S.2 Methodology). Companies selling through a short chain (referred to hereafter as 'short chain companies') represent 15.8% of all agricultural and horticultural companies. Out of all the short chain companies, 3,756 sell directly to the consumer, 2,265 sell through just a single intermediary, and 1,836 sell both directly and through a single intermediary. The company types with the greatest number of short chain companies are 'other horticulture', 'dairy farming', and 'other livestock farming'. The proportion of short chain companies out of the total number of companies within a particular type is highest among 'laying hen farms', 'permanent crops' and 'other horticulture'. When short chain companies are relatively well represented within a particular company type, there tends to be a strong association with products that need little or no processing before being sold to the end consumer. This applies in particular to eggs and fruit, but also to a number of vegetables, plants and flowers, for example.

Developments from 2017 to 2023

Despite the decrease in the total number of primary agricultural companies of all types (down 4.5% on 2020), the proportion of companies selling through a short chain increased by 9% between 2020 and 2023 across all company types. The number of short chain companies grew by 37% between 2017 and 2023: from 5,735 companies in 2017 (per 1 April) to 7,234 companies in 2020 (per 1 April) and 7,857 companies in 2023 (per 1 April). As a proportion, they increased from 10.7% in 2017 to 13.9% in 2020 and 15.8% in 2023. The proportion of short chain companies increased in every province in 2023 (Figure 2.4). The greatest increase was seen in the province of Gelderland. Looking at these proportions for each company type, we can see that the strongest increases were in 'greenhouse farming' and 'permanent crops'. The company type with the highest proportion is 'laying hen farms', and in fact this category has actually seen a slight further increase over the past few years, taking it to more than 53% (Figure 2.1).

During 2017-2020, the growth in the number of short chain companies was mostly situated within companies operating on a very small economic scale (in terms of their standard earning capacity). From 2020 to 2023, this growth occurred mainly among large and very large companies, with an increase of 26% for large companies and 38% for very large companies, respectively (Figure 2.2).

Characteristics of short chain companies

Of the 49,768 companies recorded in the Agricultural Census in 2023 (excluding any upward estimate for non-responses), about 36% operate on an economic scale that could be described as very small. More than 13% of these companies are short chain companies. The group of companies categorised as 'very large' contains the largest proportion of short chain companies (almost 24%) (Table 2.4).

If we compare companies by the age of their holders, then the group held by people aged 35 or younger includes the largest percentage (21%) of short chain companies. The group held by those aged 36-45 also includes a relatively large number of short chain companies (20%). Among companies held by someone aged 66 or older, only a few (10%) sell either directly to consumers or through a single intermediary (Table 2.5). Among companies (with a company holder aged 51 and older) that have a potential successor in place this percentage is 15%, which is a little lower than the national average, and a little higher than in the group with older company holders that don't have a successor (Table 2.6).

When categorised by educational level, the proportion of short chain companies is highest in the category of those who hold a completed agricultural qualification at the HBO or university level (21%). More than 16% of short chain companies have no agricultural training (Table 2.7).

Short chain sales are closely linked to multifunctional agriculture activities. For example, nearly 35% of companies that engage in agritourism and almost 37% of care farms also sell their own products through a short chain. For companies that engage in educational activities, the figure is even higher (47%). Unsurprisingly, companies that process their products themselves (such as cheesemakers) usually sell these products directly to consumers or use a single intermediary (88%).

The proportion of short chains in organic agriculture (40%) is 2.5 times greater compared to companies using conventional production systems (15%) (Table 2.9).

Geographical distribution

In absolute terms, most short chain companies are located in the province of North Brabant, followed by Gelderland and South Holland. The northern provinces and Central Netherlands have the fewest companies selling through short chains (Figure S.1). In percentage terms, South Holland scores highest with more than 21% of all agricultural companies selling through short chains, followed by Limburg (21%) and North Holland (20%). The proportions in the provinces of Groningen, Friesland and Overijssel stand at 11% or less (Figure 2.4).

In the three provinces with most short chain companies, many of the defined company types are well represented. This is especially true for the province of Gelderland. On the other hand, there are other provinces in which two or three company types account for most of the short chain companies. In the provinces of Friesland, Overijssel and Utrecht, for example, dairy farming and 'other livestock farming' account for more than half of all short chain companies. In Zeeland, Flevoland and Groningen, the largest number of short chain companies are found in arable farming (Figure S.1).

The provinces of North Brabant, North Holland and Limburg have a relatively large number of short chain companies in the 'other horticulture' group. Short chain companies in 'permanent crops' (mainly fruit cultivation and/or vineyards) are mainly located in the provinces of Gelderland, Zeeland, Utrecht and Limburg (Figure S.1).

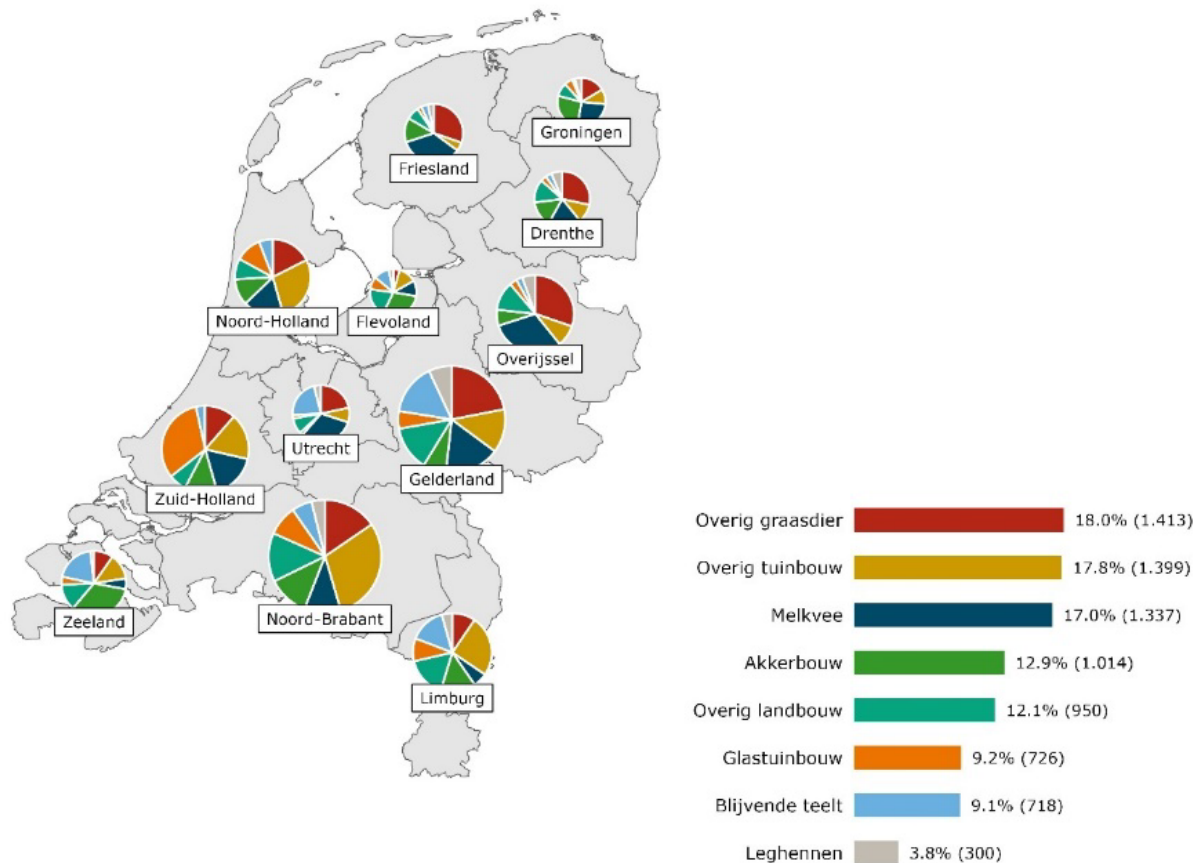

Figure S.1 Agricultural companies with short-chain sales per province, classified according to proportion associated with each company type per province (a), (b), 2023

(a) Circle size is directly related to the number of short-chain companies.

(b) Percentage = share of a company type in total number of short-chain companies per province.

Source: CBS Agricultural Census, edited by Wageningen Economic Research.

Revenues from short chains

The share of turnover is highly variable. For 46% of short-chain companies, revenues in 2023 from short chains accounted for less than 10% of total company revenue. On the other hand, almost 3 in 10 companies report that such revenues account for more than half of the total, meaning that those companies are to a large extent specialised in short-chain sales (Figure 2.6).

Total revenues for agricultural companies through short-chain sales are estimated to be around €2.2 billion, based on the 2023 Agricultural Census. This is 50% more than in 2020 (Table 2.10).

The highest short-chain turnover was achieved in South Holland (€528 million), with North Brabant trailing by some distance (€347 million), followed by Gelderland (€302 million) (Table 2.10). In South Holland, greenhouse horticulture accounts for over 75% of the province's short-chain turnover. The presence of specific company types is an important factor in turnover levels at the provincial level (in particular for products with little to no processing). Another factor is the extent of demand among local residents and tourists (and, by extension, demand in the hospitality sector). Logistical options are also relevant, with collaboration becoming increasingly essential. In percentage terms, the strongest growth in turnover between 2020 and 2023 took place in Flevoland and Groningen.

At the national level, greenhouse horticulture is also by far the largest contributor to turnover (40%), at €896 million (Table 2.11). This is partly because a relatively large number of companies in the mainstream market sell through a single intermediary. Average company revenues are high in greenhouse horticulture, and this also plays a role. Trailing by a considerable distance are the 'other horticulture' group (€441 million) – which includes field vegetable producers, tree nurseries, mushroom producers and flower bulb producers – and the 'dairy farming' group (€279 million). If we also consider the number of companies within a particular

company type, we see that turnover is relatively high within the 'laying hen farms' and 'fruit cultivation' groups.

Regional turnover density is highest in the specific greenhouse horticulture areas in the Netherlands (Figure 2.9). Greenhouse horticulture companies are located relatively close together and occupy a relatively small surface area, and their average company revenues are high to very high. Particularly in regions with many and sometimes large land-based agricultural companies, the turnover density per km² is lower. These regions also have a relatively low population density. Land-based agriculture predominates in the Northern provinces, Zeeland and in Flevoland. North Holland, Utrecht and Overijssel also have a large number of land-based companies. It is important to note that these differences in turnover density correspond to the nature and distribution of different company types across the Netherlands. Some regions are characterised by high-density greenhouse horticulture generating high revenues, and other regions are characterised by more dispersed land-based agricultural companies.

S.2 Methodology

The key objectives of this monitor of short chains were centred around gaining an insight into the number of primary agricultural businesses in the Netherlands that sell food or horticultural products to consumers either directly or through a single intermediary. The study examined the characteristics of these short-chain companies, such as their size, age, production method and multifunctional activities, as well as their geographical distribution across the provinces of the Netherlands. The monitor also offers an insight into what proportion of the turnover of these companies is generated through short chains, the total estimated turnover achieved through short chains in the agricultural sector as a whole, and the development of short-chain companies in terms of their number and turnover between 2017, 2020 and 2023, both nationally and at the provincial level.

This monitor is based on the 2023 Agricultural Census. The period from April 2022 to March 2023 was used as a time frame for assessing direct sales to consumers. For the purposes of this report, this was translated into 'this company did or did not participate in short chains in 2023'. The study is a follow-up to the baseline measurement that was conducted on the basis of data from the 2020 Agricultural Census (up to 1 April) (Venema et al., 2021). Developments in the number of short-chain companies were assessed through a comparison with data from the 2017 and 2020 Agricultural Censuses. Those developments were considered in terms of individual provinces and in terms of main company type and economic scale. The Agricultural Censuses for 2020 and 2023 were also used to provide an insight into the proportion of company revenues achieved through short chains as a share of total company revenues. These proportions provided a basis for a substantiated estimation of total revenues per company and an indication of the turnover for short chains per province and main company type.

The figures for short chains presented here, based on the Agricultural Census, can be assumed to be a slight underestimate. Entrepreneurs increasingly tend to split their companies into a number of independent companies (for legal reasons or to achieve fiscal benefits or risk spreading) and these are often distinct legal entities with their own accounts. Agricultural companies engaging in multifunctional activities do this too, including those who participate in direct sales. Those business owners wouldn't report such an activity to the Agricultural Census, even though it does occur at the same site. The Agricultural Census also does not cover fishing enterprises. Fish products can also reach consumers through a short chain, but that has not been included in this study.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) heeft Wageningen Economic Research de vraag gesteld een update te geven van de landelijke nulmeting korte ketens die is uitgevoerd in 2020/2021. De rapportage biedt kwantitatief inzicht in de situatie en de ontwikkeling van het aantal agrarische bedrijven dat een deel van de productie afzet via een korte keten. Een korte keten wordt hierbij gedefinieerd als er geen of maximaal één tussenschakel is tussen de producent van agrarische producten en de consument.

Het Ministerie van LVVN heeft al geruime tijd aandacht voor korte ketens als een strategisch instrument binnen het beleid voor duurzame landbouw en voedselvoorziening. Dit blijkt onder meer uit de visie "Landbouw, Natuur en Voedsel; waardevol en verbonden" uit 2018, waarin de nadruk wordt gelegd op de waarde van voedsel en het versterken van de relatie tussen boer en burger. Ook hebben er andere recente ontwikkelingen plaatsgevonden in zowel beleid als de markt die korte ketens bevorderen. Hierna volgen enkele voorbeelden:

Zo is in 2020 de Nationale eiwitstrategie ontwikkeld. Deze strategie richt zich op het stimuleren van de productie en consumptie van plantaardige eiwitten in Nederland. Dit beleid ondersteunt korte ketens door lokale productie en consumptie te bevorderen en de afhankelijkheid van geïmporteerde eiwitten te verminderen. Daarnaast heeft de Nederlandse overheid regio deals afgesloten waarin samenwerking tussen regionale overheden, bedrijven en kennisinstellingen wordt gestimuleerd om lokale voedselketens te versterken. Deze deals bevorderen onder andere duurzame landbouw en korte ketens in specifieke regio's. Ook bij provincies heeft het thema korte keten volop aandacht in het beleid. Ook wordt stimulering van korte ketens in toenemende mate in de provinciale landbouwagenda's opgenomen, of zijn korte ketens aandachtspunt voor de nieuwe landbouwagenda. Ook hebben diverse gemeenten in Nederland eigen beleid ontwikkeld om korte ketens te stimuleren. Zo heeft Amsterdam het programma "Amsterdam Circulair 2020-2025" waarin lokale voedselproductie en korte ketens een belangrijke rol spelen.

Deze ontwikkelingen hebben geleid tot de huidige opdracht van het Ministerie van LVVN aan Wageningen Economic Research om een update te geven van de landelijke nulmeting korte ketens. Het doel van deze opdracht is om nauwkeurig inzicht te verschaffen in de situatie en ontwikkelingen van het aantal agrarische bedrijven dat een deel van de productie afzet via korte ketens op basis van de cijfers uit de Landbouwtelling 2023.

1.2 Probleemstelling

De rijksoverheid en een groot aantal provincies zetten via allerlei initiatieven in op het thema korte voorzieningsketens (regionale voedselvoorziening), zowel in het kader van een vitaal platteland als ter versterking van de verbinding boer–burger en het verbeteren van het verdienvermogen van de boer. Met de toenemende beleidsinzet neemt ook de behoefte toe aan inzicht. In welke sectoren en in welke regio's slaan korte ketens aan, waar liggen knelpunten en daarmee aandachtspunten voor beleid en markt? Wat is de dynamiek door de jaren heen, neemt het aandeel van de omzet via korte ketens in de totale omzet van agrariërs toe? Is er een verband tussen deelname in de korte keten en economische prestaties?

Doelgroep

Dit onderzoek is, net als de eerdere nulmeting (Venema et al., 2021) primair geschreven voor beleidsmakers bij zowel het Rijk als de provincies, evenals voor regio's en gemeenten in Nederland. De specifieke doelgroep omvat beleidsmakers die zich bezighouden met plattelandsontwikkeling, economische ontwikkeling van de

landbouw, en ruimtelijke ordening en stad-plattelandrelaties. Daarnaast richt het zich op sectororganisaties in de agrarische sector, met name op het gebied van belangenbehartiging voor korte ketens. De onderzoeksresultaten zijn tevens relevant voor het dienstverlenende bedrijfsleven, met betrekking tot het aanbieden van diensten die specifiek gericht zijn op de korte keten.

1.3 Doelstellingen en deelvragen onderzoek

Doelstelling van dit onderzoek is een beeld te geven van het korte keten landschap in Nederland op basis van de Landbouwtelling 2023, landelijk en per provincie, vanuit het perspectief van de primaire bedrijven. De meting is gebaseerd op data uit de Landbouwtelling 2023 (tot 1 april 2023) en is een vervolg op de uitgevoerde nulmeting gebaseerd op data uit de Landbouwtelling 2020 (tot 1 april) (Venema et al., 2021) en omvat een terugblik op de ontwikkeling tussen 2017 en 2023.

De kernvragen van dit onderzoek luiden:

1. Hoeveel primaire agrarische bedrijven in Nederland zijn een korteketenbedrijf: een bedrijf dat direct of via maximaal 1 tussenschakel producten afzet aan consumenten. Binnen welke bedrijfstypen bevinden zich deze bedrijven? Hoe is de verdeling van deze bedrijven over de provincies en waar zitten deze bedrijven?
2. Wat zijn kenmerken van deze bedrijven qua bedrijfsomvang, leeftijd, productiewijze, continuïteit? In welke mate voeren korteketenbedrijven ook multifunctionele (niet-landbouw)activiteiten uit, zoals bijvoorbeeld agrotourisme?
3. Hoe groot is het aandeel van omzet verkregen via korte ketens (0 of 1 schakel) in de totale omzet van primaire agrarische bedrijven?
4. Wat is de geschatte totale omzet behaald via korte ketens in de agrarische sector?
5. Wat is de ontwikkeling tussen 2017 en 2020 en 2023 in het aantal en de geschatte omzet van korteketenbedrijven, zowel nationaal als op provinciaal niveau?

1.4 Methodiek

Dit onderzoek verzamelt gegevens over agrarische bedrijven met afzet via een korte keten (aantallen, bedrijfstype, bedrijfskenmerken, locatie van het bedrijf). Daarnaast wordt informatie verzameld over het aandeel van de omzet verkregen via een korte keten in de totale bruto-opbrengst van het bedrijf. Op basis van laatstgenoemde wordt een globale indicatie gegeven van de totale opbrengst die gepaard gaat met afzet via korte ketens.

Definitie korte keten

De in dit rapport gehanteerde definitie van korte keten komt overeen met de gehanteerde definitie in een vraag naar korte ketens in de Landbouwtelling (RVO). Deze definitie is ook gebruikt in de nulmeting over aantal bedrijven en omzet gebaseerd op de cijfers uit de Landbouwtelling 2020 (Venema et al., 2021). De Landbouwtelling bevat bedrijven die op basis van hun dieren en gewassen in april/mei 2023 groter zijn dan 3.000 euro Standaardopbrengst (SO). De vraag of er aan verkoop aan consumenten werd gedaan, ging over de periode van april 2022 tot en met maart 2023. Dat is in dit rapport vertaald naar 'dit bedrijf in 2023 doet wel of niet aan korte ketens'.

Niet alle aangeschreven bedrijven hebben gereageerd op het verzoek van RVO om de landbouwtelling in te vullen. Die bedrijven worden gezien als non response en zijn door CBS in de dataset bijgeschat op basis van informatie uit eerdere jaren. Die bijinschatting geldt niet voor alle vragen. Onder andere de antwoorden op vragen over korte keten en multifunctionele landbouw zijn niet bijgeschat. Daarom wordt als referentiegroep niet de gehele Landbouwtelling gebruikt (50.634 bedrijven), maar alleen de respondenten (49.768 bedrijven).

In de Landbouwtelling wordt de korte keten afgebakend als: 'Er is sprake van geen of maximaal 1 tussenschakel tussen de producent van agrarische producten en de consument.' Dit houdt in:

- Bij geen tussenschakel is er een rechtstreekse levering aan de consument. Het gaat dan bijvoorbeeld om huisverkoop (inclusief eigen winkel, verkoop langs de weg), op de markt, via een webwinkel, bezorging aan huis, groenteabonnement, boodschappentas of -doos, rechtstreekse verkoop aan consumentencollectief.
- Als er een 'tussenschakel' is, dan kan dat zijn een distributeur, handelaar (markthandel, winkel, webwinkel) of een verwerker (slager, bakker, zuivelaar, horeca, catering).
- Er zijn situaties waarin een dienstverlenend bedrijf niet meetelt als tussenschakel, omdat zij geen eigenaar wordt van het product, maar een dienst verleent die weliswaar nodig is om het product bij de consument te brengen, maar feitelijk als onderaannemer van de agrarische ondernemers of de retailer werken. Bijvoorbeeld: vervoerders, loonslachters, bij het verkazen of verzuivelen van melk van een ander en het weer terug leveren van het verwerkte product aan de supermarkt of de agrarische ondernemer (in dit geval blijft het een rechtstreekse levering aan de consument door agrarische ondernemer, foodservice of retail). Levert een zuivelaar of bijvoorbeeld melkfabriek de producten aan de detailhandel, dan valt dit niet onder levering aan consument via één tussenschakel, omdat het eigenaarschap verandert (Venema et al., 2021).

De gepresenteerde cijfers over korte ketens op basis van de Landbouwtelling 2023 kunnen naar verwachting een beperkte onderschatting geven. In toenemende mate splitsen ondernemers hun bedrijven (als gevolg van bijvoorbeeld wetgeving, fiscale voordelen, of risicospreiding) in meerdere zelfstandige bedrijven met vaak een eigen rechtsvorm en boekhouding. Dit komt ook voor bij agrarische bedrijven met multifunctionele activiteiten, waaronder ook rechtstreekse verkoop. Hierbij melden ondernemers deze activiteit niet in de Landbouwtelling, terwijl die activiteit op die locatie wel plaatsvindt. Eveneens representeert de Landbouwtelling niet de visserijbedrijven. Ook visproducten kunnen via een korte keten bij de consument komen. Dit is niet meegenomen in dit onderzoek (zie ook Venema et al., 2021).

Berekening bruto-opbrengst

Om de hoogte van de bruto-opbrengsten van ieder korte-ketenbedrijf zo goed mogelijk te benaderen, is gebruikgemaakt van de Standaardopbrengst (SO) van het bedrijf (zie Wisman, 2023) en een aantal correctiefactoren per bedrijfstype. Die correctiefactoren zijn berekend vanuit het Bedrijveninformatienet van Wageningen Economic Research (Informatienet). Die factoren zijn onder andere toegepast omdat in de SO de opbrengsten uit bedrijfstoelagen, subsidies en verbredingsactiviteiten niet zijn meegenomen.

Voor ieder bedrijf in de Landbouwtelling wordt de SO berekend vanuit de opgegeven arealen (ha) per gewas en de opgegeven aantallen dieren. Die ha en aantallen worden vermenigvuldigd met SO-normen, die de gestandaardiseerde opbrengst (in euro) per ha of per dier weergeven die met een gewas of diercategorie gemiddeld op jaarbasis wordt behaald. Deze SO-normen zijn gebaseerd op genormaliseerde vijfjaargemiddelde opbrengsten. Bij toepassing van de normen wordt dus geen rekening gehouden met verschillen in managementkwaliteiten per bedrijf en met marktsituaties per jaar. Hierdoor zijn er jaarlijks afwijkingen tussen de gestandaardiseerde opbrengst en werkelijke opbrengst zowel op bedrijfsniveau als op groepsniveau (bedrijfstype).

In dit onderzoek is voor 2020 de bruto-opbrengst per bedrijf berekend door de berekende Standaardopbrengst per landbouwtellingsbedrijf uit 2020 te vermenigvuldigen met:

- De verhouding per bedrijfstype tussen de werkelijke opbrengst en de SO zoals waargenomen in het Informatienet in 2020.
- De verhouding per bedrijfstype tussen het aantal bedrijven met korte keten en bedrijven zonder korte keten in 2020.

Voor 2023 is op dit moment nog geen definitief resultaat beschikbaar uit het Informatienet en daarom is voor dit jaar een schatting van de factoren gemaakt op basis van de raming van de bedrijfsresultaten. Voor 2023 is de bruto-opbrengst per bedrijf berekend door de berekende Standaardopbrengst per landbouwtellingsbedrijf uit 2023 te vermenigvuldigen met:

- De verhouding per bedrijfstype tussen de werkelijke opbrengst en de SO zoals waargenomen in het Informatienet in 2022.
- De verhouding per bedrijfstype tussen het aantal bedrijven met korte keten en bedrijven zonder korte keten in 2020.
- De verandering per bedrijfstype van de SO in 2022 en die in 2023 (omdat in 2023 nieuwe SO-normen zijn toegepast).
- De geraamde verandering per bedrijfstype van de werkelijke opbrengsten tussen 2022 en 2023.

Het bedrijfshoofd op de korteketenbedrijven heeft in de Landbouwtelling op de vraag 'het percentage opbrengst uit verkoop via korte ketens ten opzichte van de totale bruto-opbrengst' een van de vier aangegeven klassen ingevuld. Voor berekening van de opbrengst op bedrijfsniveau is steeds gerekend met het klasse-midden:

- 5% bij klasse minder dan 10%
- 20% bij klasse van 10-30%
- 40% bij klasse van 30-50%
- 75% bij klasse meer dan 50%

Deze percentages per bedrijf zijn vermenigvuldigd met de berekende bruto-opbrengst per bedrijf om te komen tot de opbrengsten uit korteketenactiviteiten per bedrijf. De uitkomsten moeten vooral als een grove indicatie worden gezien. Per individueel bedrijf kunnen de werkelijke resultaten veelal afwijken van de hier berekende gemiddelde resultaten.

2 Resultaten monitoring korteketenbedrijven

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt inzicht gegeven in de huidige situatie (in 2023) van primaire agrarische bedrijven met (gedeeltelijke) afzet van producten via een korte keten. In deze monitor worden deze bedrijven bestempeld als korteketenbedrijven. Ook wordt ingegaan op de opgetreden ontwikkeling sinds 2020 en waar mogelijk 2017. Aan de orde komen aantallen bedrijven, onderscheid naar verkoop rechtstreeks en via 1 tussenschakel, kenmerken van korteketenbedrijven en de regionale spreiding. Daarnaast wordt voor 2023 en 2020 een globale inschatting gegeven van de gerealiseerde omzet die gepaard gaat met afzet via een korte keten.

2.2 Aantal bedrijven met 0 en 1 tussenschakel

In de Landbouwtelling van 2023 hebben in totaal 7.857 bedrijven aangegeven dat ze hun producten direct aan consumenten verkopen of slechts via één tussenpersoon. Van deze bedrijven verkoopt meer dan 71% (5.592 bedrijven) een deel van hun producten rechtstreeks aan de consument. Daarnaast geeft 52% (4.101 bedrijven) aan dat ze hun voedings- of sierteeltproducten via één tussenpersoon aan de consument verkopen. Deze groepen kunnen verder worden onderverdeeld in 3.756 bedrijven die alleen rechtstreeks aan de consument verkopen, 2.265 bedrijven die alleen via één tussenpersoon verkopen, en 1.836 bedrijven die zowel via één tussenpersoon als rechtstreeks verkopen. Ten opzichte van 2020 is het totaal aantal korteketenbedrijven met bijna 9% gestegen. Hierbij is de toename van rechtstreekse verkoop aan de consument groter dan de verkoop via een tussenschakel. Dit beeld varieert per provincie (tabel 2.1). Noord-Brabant en Gelderland huisvesten de grootste aantallen korteketenbedrijven.

Flevoland is zowel in 2023 als in 2020 de provincie met het laagste percentage korteketenbedrijven dat rechtstreeks aan consumenten verkoopt, namelijk 56% (133 van de 250 bedrijven) en respectievelijk 53%. In Limburg en Utrecht ligt dit aandeel het hoogst in zowel 2023 als 2020 met 79% en 77%. De werkelijke verschillen tussen aantallen bedrijven zijn omschreven in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Aantal per provincie en totaal met onderscheid naar rechtstreeks en via 1 tussenschakel 2020 en 2023

Provincie	2020			2023		
	Rechtstreeks a)	Tussenschakel b)	Totaal via korte keten	Rechtstreeks a)	Tussenschakel b)	Totaal via korte keten
Drenthe	242	152	320	276	171	356
Flevoland	123	149	219	133	162	250
Friesland	228	210	351	259	224	393
Gelderland	850	570	1.139	978	658	1.321
Groningen	176	123	244	196	137	268
Limburg	570	354	732	566	330	714
Noord-Brabant	1.015	703	1.376	1.086	742	1.469
Noord-Holland	410	374	654	438	357	663
Overijssel	397	302	566	492	348	691
Utrecht	262	172	334	288	183	373
Zeeland	340	210	451	352	248	484
Zuid-Holland	514	514	848	528	541	875
Totaal Nederland	5.127	3.833	7.234	5.592	4.101	7.857

a) Inclusief bedrijven die ook via 1 tussenschakel verkopen.

b) Inclusief bedrijven die ook rechtstreeks verkopen.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Als we naar verschillende bedrijfstypen kijken, dan zien we in onder andere leghennenhouderij (86% in 2023) en blijvende teelt (77%) hoge scores voor het aandeel bedrijven dat rechtstreeks aan consumenten verkoopt (tabel 2.2.). Producten als vele fruitsoorten en eieren hebben nauwelijks bewerkingslagen nodig om geconsumeerd te worden, en worden veel rechtstreeks verkocht. Dit geldt ook voor meerdere producten in de glastuinbouw (potplanten, groenten, bloemen), alleen vindt daar ook veel reguliere handel via 1 tussenschakel plaats, waardoor het aandeel rechtstreeks lager blijft. Opvallend is de relatief sterke toename in het aandeel directe verkoop in de melkveehouderij tussen 2020 en 2023 van 62 naar 68%.

Tabel 2.2 Aantal korteketenbedrijven, met rechtstreekse verkoop aan consument en verkoop via 1 tussenschakel, ingedeeld naar hoofdbedrijfstypen 2020 en 2023

Hoofd-bedrijfstype	2020			2023		
	Rechtstreeks a)	Via 1 tussenschakel b)	Totaal via korte keten	Rechtstreeks a)	Via 1 tussenschakel b)	Totaal via korte keten
Akkerbouw	654	504	946	707	528	1.014
Blijvende teelt	556	369	683	552	419	718
Glastuinbouw	401	369	649	417	449	726
Leghennen	255	100	283	259	121	300
Melkvee	713	670	1.146	910	706	1.337
Overig graasdier	892	582	1.216	1.080	599	1.413
Overig landbouw	687	413	891	734	432	950
Overig tuinbouw	969	826	1.420	933	847	1.399
Totaal	5.127	3.833	7.234	5.592	4.101	7.857

a) Een deel van de bedrijven dat rechtstreeks verkoopt, verkoopt eveneens via 1 tussenschakel.

b) Een deel van de bedrijven dat via 1 tussenschakel verkoopt, zet eveneens rechtstreeks af.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Bedrijfstype

De land- en tuinbouwbedrijven kunnen worden ingedeeld naar bedrijfstypen. Omdat in de blijvende teelt (fruitteelt, wijngaarden) en leghennenhouderij relatief veel korte ketens aanwezig zijn, is voor deze monitor de volgende hoofdindeling aangehouden, overeenkomend met de indeling gebruikt in (Venema et al., 2021):

- tuinbouwsectoren: blijvende teelt, glastuinbouw en overig tuinbouw
- landbouwsectoren: akkerbouw, melkveehouderij, leghennenhouderij, overig graasdierhouderij, overig landbouw

Hiermee wijkt de indeling in deze monitor af van de NSO-typering. Voor nader inzicht wordt verwezen naar bijlage 1.

2.3 Naar bedrijfstype

Nederland telde in 2023 ongeveer 50.630 land- en tuinbouwbedrijven (inclusief bijschatting non response). Hiervan hebben 49.768 primaire agrarische bedrijven de Landbouwtelling 2023 ingevuld (zie ook 1.4 Methodiek). Hierbij geldt een ondergrens van meer dan 3.000 aan Standaardopbrengsten (zie bijlage 1). Ongeveer 15,8% (7.857) van deze primaire agrarische bedrijven zet een deel van de producten (voeding en sierteelt) af via een korte keten (tabel 2.3). Deze worden in deze monitor bestempeld als korteketenbedrijf. In verschillende sectoren is een trend van krimp in het aantal bedrijven gecombineerd met een toename in de levering via de korte keten waarneembaar.

Tabel 2.3 Aantallen agrarische bedrijven, korteketenbedrijven en het aandeel korteketenbedrijven in Nederland 2023 (alleen; aandeel voor andere jaren zie figuur 2.1)

Hoofdbedrijfstype	Aantal bedrijven	Aantal korte keten	% korte keten
Akkerbouw	11.234	1.014	9,0
Blijvende teelt	1.429	718	50,2
Glastuinbouw	2.152	726	33,7
Leghennen	557	300	53,9
Melkvee	13.204	1.337	10,1
Overig graasdier	11.100	1.413	12,7
Overig landbouw	5.952	950	16,0
Overig tuinbouw	4.140	1.399	33,8
Totaal	49.768	7.857	15,8

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Afname in totaal aantal landbouwbedrijven, maar aandeel levering in de korte keten groeiend

In vergelijking met de vorige meting in 2020 is het totaal aandeel bedrijven over alle bedrijfstypen heen afgenomen met 4,5% maar het aandeel dat in een korte keten levert over alle bedrijfstypen heen toegenomen met 2% tot 15,8%. Ondanks afname van het aantal bedrijven in de meeste bedrijfstypen, is het aandeel bedrijven dat deelneemt aan de korte keten groeiend. Dit kan betekenen dat het model van directe verkoop en samenwerking met lokale gemeenschappen steeds aantrekkelijker wordt voor landbouwers. De analyse van de gegevens toont aan dat er aanzienlijke variaties zijn in de betrokkenheid bij de korte keten binnen verschillende agrarische bedrijfstypes.

Aandeel korte ketens in de tuinbouw hoog

Het aandeel korte ketenbedrijven is in de tuinbouw het hoogst voor het bedrijfstype blijvende teelt. Het aantal bedrijven in de blijvende teelt is met 5% afgenomen t.o.v. de Landbouwtellingsgegevens in 2020. Bijna de helft van deze overwegend fruitteeltbedrijven zet af naar de consument via geen of maximaal 1 tussenschakel; een toename van 5% t.o.v. 2020. Een kleine subgroep zijn de wijngaardbedrijven: bijna 75% van deze bedrijven is een korteketenbedrijf in 2023 tegenover overigens bijna 90% in 2020 (zie bijlage 3, tabel B3.1).

Ook de andere onderscheiden tuinbouwtypen, de glastuinbouw en de verzamelgroep overig tuinbouw, scoren relatief hoog. In de glastuinbouwsector is het totale aantal bedrijven geregistreerd in de Landbouwtelling van 2023 ten opzichte van het aantal geregistreerde bedrijven in 2020 met 19% gedaald. Maar desondanks is het aantal bedrijven dat in de korte keten levert wel toegenomen (+7%) naar ruim 33%. Hieronder veel bedrijven met afzet die via 1 tussenschakel bij de consument terechtkomt (zie ook tabel 2.2.). Voor de achterliggende gespecialiseerde typen pot- en perkplantenteelt en glasgroente is dit aandeel gestegen naar respectievelijk 41 en 38% (bijlage 3, tabel B3.1). De snijbloemeteelt onder glas blijft daarbij achter (24% in 2023).

Overig tuinbouw is een verzamelgroep van meerdere bedrijfstypen waarbij voor alle typen een toename is te zien tussen 2020 en 2023 in het aandeel korteketenbedrijven. Voor drie van de binnen deze groep vallende bedrijfstypen ligt het aandeel korte ketenbedrijven boven een derde: paddenstoelen (48%), opengrondsgroenteteelt (41%) en boomkwekerijbedrijven (36%). De bloembollenbedrijven blijven daarbij achter met 16%, iets boven het nationale gemiddelde van ruim 15%.

In de landbouw relatief minder korteketenbedrijven, uitgezonderd de leghennenhouderij

De aandelen korteketenbedrijven in de bedrijfstypen gericht op vlees- en zuivel(bewerking) in de veehouderij (melkvee, overig graasdier) blijven vooral onder het nationale gemiddelde (15,8%). Een uitzondering is de leghennenhouderij. Op meer dan de helft van deze bedrijven, het hoogste aandeel van de onderscheiden bedrijfstypen, is er bij de afzet van producten een korte verbinding tussen producent en consument. Dit is een van de bedrijfstypen met een product (consumptie-eieren) waarbij nauwelijks of weinig bewerkingsslagen plaatsvinden voordat het product aan de eindconsument kan worden verkocht. Dit geldt naast eieren bijvoorbeeld ook voor fruit, en voor meerdere glasgroenten en opengrondsgroenten, en champignons. Het fruit dat je als producent plukt is het fruit dat je als consument koopt; het ei dat je als

producent raapt is het ei dat je als consument koopt. Ondernemers hoeven nauwelijks/beperkt te investeren in verwerkingscapaciteit en kunnen dus eenvoudiger dan veel collega's uit andere bedrijfstypen, instappen in de korteketen-economie (Van der Schans en Van Wonderen, 2019). Dit is mede een reden dat er binnen andere veehouderijtypen (zoals geitenbedrijven, melkveebedrijven, schapenbedrijven, vleeskalverenbedrijven, vleeskuikenbedrijven en vleesvarkensbedrijven) relatief weinig korteketenbedrijven worden geteld (Venema et al., 2021).

Op de ruim 13.200 gespecialiseerde melkveebedrijven (een krimp van 9% ten opzichte van 2020) heeft 10% van de bedrijfshoofden ingevuld een korteketenbedrijf te zijn; een toename van 2% ten opzichte van 2020. Ondanks dit relatief lage percentage gaat het wel om bijna 1.340 bedrijven, 17% van het volledige aantal korteketenbedrijven in Nederland.

Het aandeel in de verzamelgroep overig graasdier ligt met ruim 12,7% iets hoger dan in de melkveehouderij. Binnen deze groep scoren de achterliggende bedrijfstypen geitenhouderij (18,2%) en overige graasdieren en overig rundvee (16,9 en 15,7%) het hoogst in de korte keten. Hierna volgt de schapenhouderij (11,3%) en paarden-/ponybedrijven met 9,6% (zie bijlage 3, tabel B3.1).

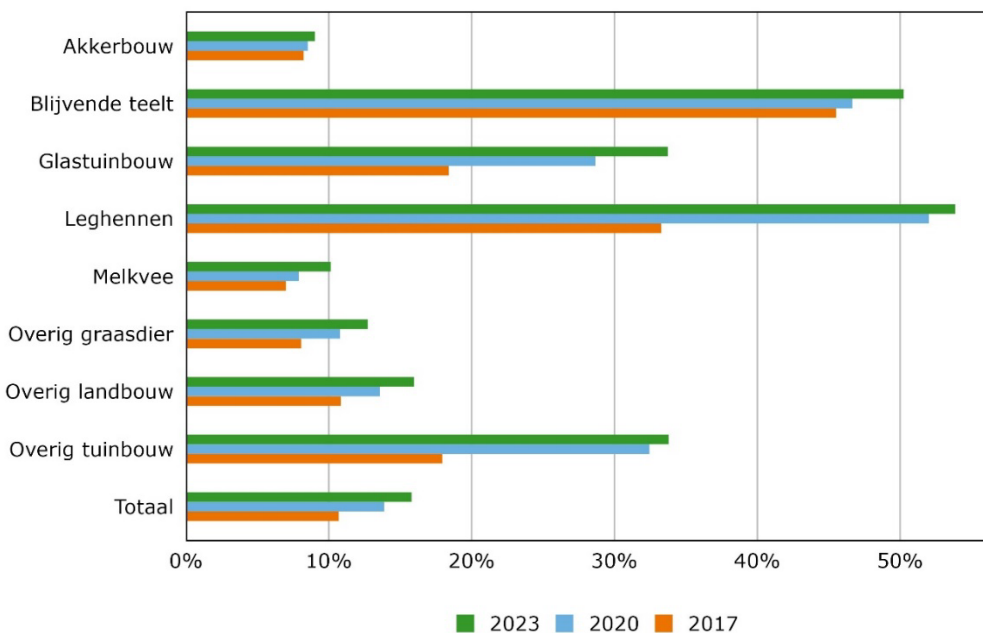
Hoewel de akkerbouwsector met ruim 11.230 bedrijven een grote tak is, blijkt slechts 9% van die bedrijven actief te zijn in de korte keten, wat wijst op een relatief lagere betrokkenheid bij directe leveringen aan consumenten en verkoop met 1 schakel. Ten opzichte van 2020 is dit nagenoeg onveranderd gebleven (+0,5%).

Voor bedrijfstype overige landbouw geldt net als voor veel andere bedrijfstypen een afname in het aandeel geregistreerde landbouw bedrijven in de landbouwtelling van 2023 (-10% ten opzichte van 2020). Desondanks is het aandeel bedrijven dat via een korte keten levert gegroeid met 3% naar 16%. Binnen de verschillende bedrijfstypen die hieronder vallen lopen de aandelen korteketenbedrijven sterk uiteen: van ruim 30% op de gewascombinatiebedrijven, tot bijna 5% op zeugenbedrijven (zie bijlage 3, tabel B3.1).

2.4 Ontwikkeling 2017-2023

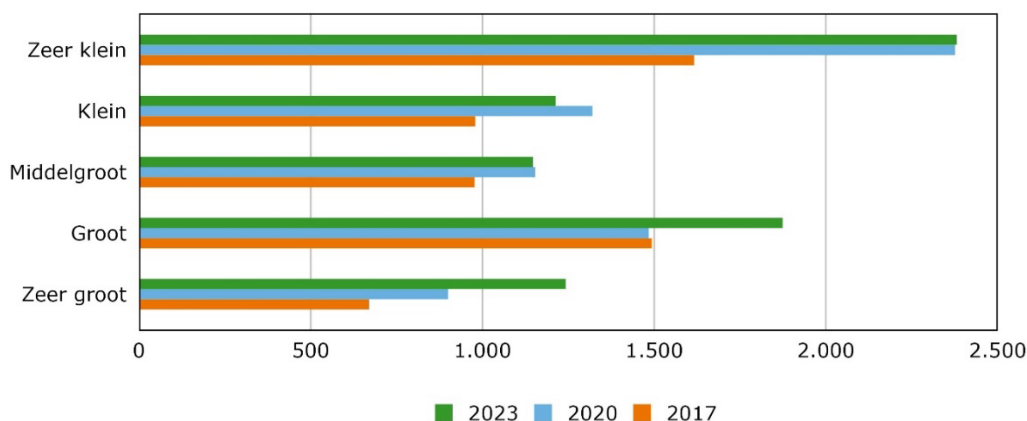
In 2017 is voor het eerst in de Landbouwtelling gevraagd naar de afzet via geen of maximaal 1 schakel. Figuur 2.1 geeft de ontwikkeling weer in het percentage korteketenbedrijven in deze 6-jaarlijkse periode 2017-2023. In 2017 zijn 5.735 bedrijven bestempeld als een korteketenbedrijf. Dit aantal is toegenomen tot 7.234 bedrijven (+26%) in 2020 en 7.857 in 2023. In de periode 2020-2023 is de toename 9%; dus wel lager dan de toename in de 3 jaarlijkse periode hiervoor. In de totale periode van de meting (2017-2023) is het aandeel bedrijven toegenomen met 37%.

Omdat ieder jaar ongeveer 2% van de agrarische bedrijven stopt en dus niet langer zichtbaar is in de Landbouwtelling, is het ook relevant te kijken wat de ontwikkeling is van het aandeel korteketenbedrijven in het totaal. Voor de totale land- en tuinbouw zien we dat dit aandeel is gestegen van 10,7% in 2017 naar 13,9% in 2020 tot 15,8% in 2023. Ook laat figuur 2.1 zien dat de toename van het aandeel in alle onderscheiden hoofd bedrijfstypen op is getreden. Relatief zien we tussen 2017 en 2023 de sterkste toename in de leghennenhouderij, hierop volgen de glastuinbouw en de overige tuinbouw. Tussen 2020 en 2023 laten de glastuinbouw en blijvende teelt de grootste toename zien in procentpunten met respectievelijke 5 en 4. De leghennenhouderij is het bedrijfstype met het grootste aandeel korteketenbedrijven in 2023 (ruim 53%).

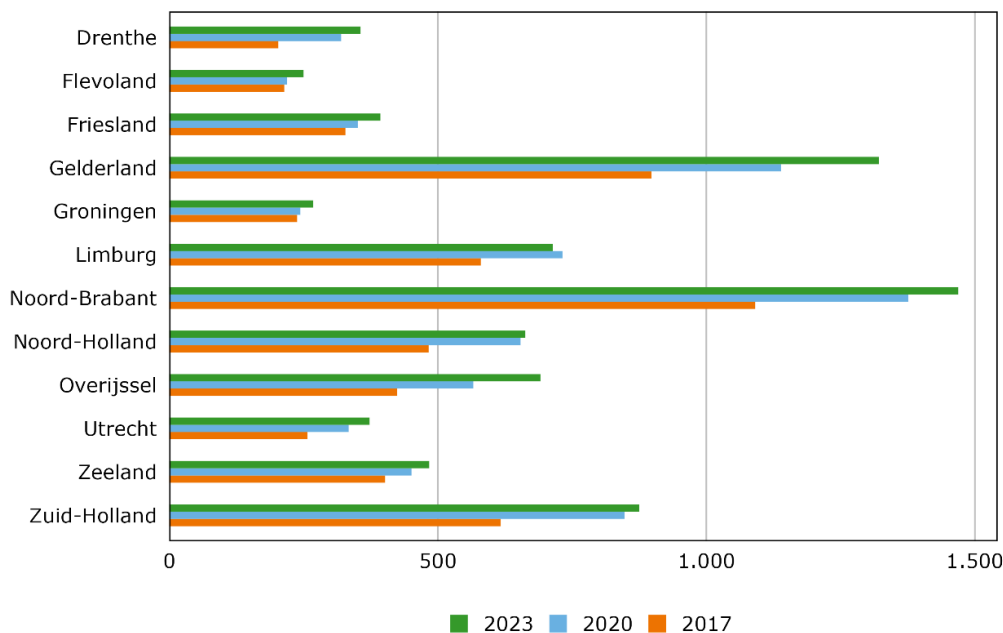
Figuur 2.1 Ontwikkeling aandeel korte ketens voor de onderscheiden hoofdbedrijfstypen, 2017-2020-2023
Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Veranderingen van de aantallen korteketenbedrijven hebben in de afgelopen 3 vooral plaatsgevonden op de qua omvang (in SVC= standaardverdiencapaciteit)¹ grote en zeer grote bedrijven. Het aantal grote korteketenbedrijven nam tussen 2020 en 2023 met 26% toe tot circa 1.875 bedrijven. Op de zeer grote bedrijven was de toename zelfs 38% tot circa 1.240 bedrijven. Binnen de groep grote en zeer grote bedrijven vallen vooral (glas)tuinbouw bedrijven en intensieve veehouderijbedrijven (leghennen). In de periode 2017 tot 2020 heeft deze groei voornamelijk plaatsgevonden op de zeer kleine bedrijven. In de afgelopen 3 jaar is dit aantal nagenoeg gelijk gebleven met 2.380 bedrijven (figuur 2.2).

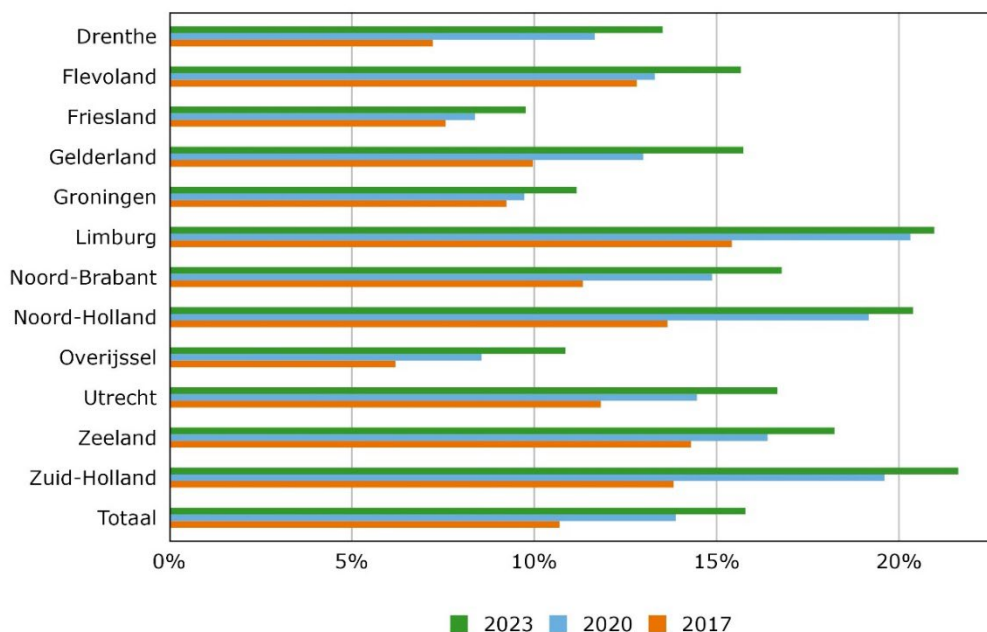
Figuur 2.2 Ontwikkeling aantal korteketenbedrijven naar economische omvang klasse (in standaardverdiencapaciteit (SVC)), 2017-2020-2023
Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

¹ Zie bijlage 1 voor definitie SVC en toelichting op onderscheiden grootteklassen.

Figuur 2.3 Ontwikkeling aantal korteketenbedrijven per provincie, 2017-2020-2023
 Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

In alle provincies uitgezonderd Limburg is het aantal korteketenbedrijven toegenomen tussen 2020 en 2023 (figuur 2.3). Dit is ondanks de jaarlijkse structurele afname van agrarische bedrijven met gemiddeld circa 2 procentpunten. De provincies Noord-Brabant en Gelderland huisvesten de meeste korteketenbedrijven. Dit zijn overigens ook de provincies met de meeste land- en tuinbouwbedrijven. De toename van het aantal korteketenbedrijven in de periode 2020-2023 is het sterkst in de provincie Gelderland en Overijssel. Kijken we naar een langere periode van 6 jaar (2017-2023) dan zien we de sterkste groei in de provincie Gelderland, daarop volgen de provincies Noord-Brabant, Overijssel en Zuid-Holland. De toename van het aantal bedrijven met afzet via korte ketens was in die periode het geringst in de provincies Groningen, Flevoland en Friesland.

Figuur 2.4 Ontwikkeling aandeel korteketenbedrijven per provincie, 2017-2020-2023
 Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De verandering van het aandeel korteketenbedrijven per provincie wordt weergegeven in figuur 2.4. Koploper in 2023 in het aandeel korteketenbedrijven (in totaal aanwezige bedrijven) is de provincie Zuid-Holland: meer dan een op de vijf bedrijven heeft ingevuld via geen of maximaal 1 schakel te leveren aan de consument (in 2017 14%). Zuid-Holland wordt op de voet gevolgd door Limburg (21%) en Noord-Holland (20%). Ook de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Utrecht scoren hoger dan het landelijke percentage, en zien de aandelen korteketenbedrijven met tussen de 2 en 3 procentpunten stijgen in de periode 2020-2023. De provincies Gelderland en Flevoland zitten met een aandeel iets onder de 16% rond het nationale niveau. In de provincie Gelderland (+2,8 procentpunten) is dit aandeel in de periode 2020-2023 het sterkst toegenomen.

In de vier overige provincies Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel heeft minder dan 13,5% van de bedrijven afzet binnen een korte keten. In alle vier de provincies neemt het aandeel wel toe, het sterkst in Overijssel (+2,3 procentpunten).

Voor meer inzicht in de positie van korteketenbedrijven in de provincies wordt verwezen naar de provinciale factsheets die medio 2025 gepubliceerd zullen worden. Hierin wordt per provincie net als in de gepubliceerde factsheets met cijfers 2020 een beschrijving gegeven van de huidige situatie (2023) op de primaire agrarische bedrijven met (gedeeltelijke) afzet van producten via een korte keten. Ook wordt ingegaan op de opgetreden ontwikkeling sinds 2020 en waar mogelijk 2017. Aan de orde komen aantallen bedrijven, kenmerken van deze bedrijven en de regionale spreiding.

2.5 Kenmerken korteketenbedrijven

Een belangrijk deel van de primaire agrarische bedrijven in Nederland is qua economische omvang (in SVC) zeer klein (18.131 bedrijven, tabel 2.4). Ongeveer een op de acht van deze groep bedrijven is een korte keten bedrijf. In de andere grootteklassen ligt dit aandeel nagenoeg gelijk (middelgrote bedrijven), iets hoger (klein en groot) of duidelijk hoger (de zeer grote bedrijven). Binnen laatstgenoemde groep is bijna een kwart van de bedrijven een korteketenbedrijf in 2023. Deze groep maakt zoals eerder genoemd de sterkste stijging mee t.o.v. 2020 (+3,5 procentpunten). Hieronder zijn relatief veel glastuinbouwbedrijven die afzetten via maximaal 1 schakel. De groei in de kleine, de middelgrote en grote klasse varieert van 2 tot 2,3 procentpunten ten opzichte van 2020.

De meeste bedrijven in Nederland hebben een bedrijfshoofd in de leeftijdscategorie van 56- tot 65 jaar oud (meer dan 17.100 bedrijven, tabel 2.5). Toch is dit niet de leeftijdscategorie waar procentueel gezien de meeste korteketenbedrijven zich in bevinden. Dit is de leeftijdscategorie jonger dan 35 jaar (20,9%). Hierna volgt de categorie bedrijfshoofden 36 tot en met 45 jaar die een bedrijf kunnen runnen die via een korte keten levert. In de categorie vanaf 66 jaar levert een op de 10 bedrijven via een korte keten. Ten opzichte van 2020 is in alle leeftijdscategorieën het aandeel korte ketenbedrijven gestegen. De groei was het sterkst in de groep 35 jaar en jonger.

Op bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 51 jaar wordt in de Landbouwtelling ook de vraag gesteld of er een potentiële bedrijfsopvolger aanwezig is. Op de bedrijven met een potentiële opvolger werkt de opvolger veelal in een samenwerkingsverband met de ouders. Dit is veelal voor een periode van 10 tot 15 jaar waarin vermogensvorming een belangrijk element is om de toekomstige definitieve overname te kunnen financieren. De opvolger werkt meestal als maat in het bedrijf, en heeft ook vaak nog een (parttime)baan buitenshuis. Vaak is dit toch een periode waarin meer gezinsarbeid beschikbaar is en kunnen strategische keuzes gemaakt worden. Bijvoorbeeld om de agrarische tak te vergroten of een ander (bijkomend) verdienmodel op te starten, zoals een korteketeninitiatief of een multifunctionele activiteit. In de cijfers zien we echter dat in deze groep met potentiële opvolger het aandeel bedrijven met afzet via een korte keten (15%) nog onder het nationale gemiddelde blijft (tabel 2.6). De groep oudere bedrijfshoofden zonder opvolger blijft daarbij achter (ruim 12%). In deze groep zitten ook bedrijven die de agrarische tak afbouwen en (tijdelijk) verdienvermogen uit bijvoorbeeld een korte keten initiatief halen. In het algemeen zijn binnen deze groep toekomstige uittrekkers veel kleine bedrijven. De hoogste aandelen in 2023 en sterkste groei ten opzichte van 2020 zit in de categorieën bedrijven met een rechtspersoon en de groep ondernemers jonger dan 51 jaar. De grote interesse vanuit de jonge ondernemers in korte ketens kwam ook al naar voren uit tabel 2.5.

In de landbouwtelling van 2023 is ook een vraag opgenomen of het bedrijfshoofd een agrarische opleiding heeft gevolgd en zo ja welke opleiding. Binnen de onderscheiden opleidingscategorieën hebben procentueel gezien de meeste korte ketenbedrijven een volledige landbouwopleiding op HBO- of universitair niveau genoten (21%) (tabel 2.7). Ruim 16% van de bedrijven met een korte keten heeft geen agrarische opleiding gevolgd.

Tabel 2.4 Aantal agrarische bedrijven, percentage bedrijven met afzet via korte keten, ingedeeld naar economische omvang (SVC), 2020-2023

SVC	2020		2023	
	Aantal bedrijven	% korte keten	Aantal bedrijven	% korte keten
Zeer klein	18.976	12,5	18.131	13,1
Klein	9.192	14,4	7.254	16,7
Middelgroot	9.309	12,4	7.829	14,7
Groot	10.190	14,6	11.309	16,6
Zeer groot	4.462	20,2	5.245	23,7

a) Grenzen SVC-klassen (standaardverdien capaciteit) x 1.000 euro: Zeer klein: <25; klein: 25-60; middelgroot: 60-100; groot: 100-220; zeer groot: >250.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Tabel 2.5 Aantal agrarische bedrijven, percentage bedrijven met afzet via korte keten, ingedeeld naar leeftijd bedrijfshoofd, 2020-2023

Leeftijd	2020		2023	
	Aantal bedrijven	% korte keten	Aantal bedrijven	% korte keten
35 jaar en jonger	2.423	17,5	2.634	20,9
36-45 jaar	6.362	17,1	6.073	19,9
46-55 jaar	16.019	15,2	12.982	17,4
56-65 jaar	16.931	13,7	17.102	15,7
66 jaar en ouder	10.394	9,3	10.977	10,4

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Tabel 2.6 Aantal agrarische bedrijven, percentage bedrijven met afzet via korte keten, ingedeeld naar continuïteitsituatie, 2020-2023

Continuïteitspositie	2020		2023	
	Aantal bedrijven	% korte keten	Aantal bedrijven	% korte keten
Rechtspersoon	4.555	18,9	5.115	22,0
Jonger dan 51 jaar	13.746	16,0	11.661	18,7
≥51 jaar met opvolger	13.511	13,0	14.105	15,2
≥51 jaar zonder opvolger	20.317	11,9	18.887	12,7

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Tabel 2.7 Aantal agrarische bedrijven naar opleiding bedrijfshoofd, percentage bedrijven met afzet via korte keten, 2023

Opleidingsniveau	Aantal bedrijven	% korte keten
Basis landbouwopleiding	7.744	12,9
Volledige landbouwopleiding op MBO-niveau	25.601	15,0
Volledige landbouwopleiding op HBO- of universitair niveau	6.350	21,0
Geen agrarische opleiding	10.073	16,5

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Sterke relatie activiteiten als educatie, zorglandbouw en agrotourisme met afzet producten via korte keten
 In Nederland is er een sterke relatie tussen de afzet van agrarische producten via een korte keten en de aanwezigheid van multifunctionele activiteiten op bedrijven. Ongeveer 15,8% van het totaal aantal primaire agrarische bedrijven in Nederland zet een deel van hun producten af via een korte keten. Deze bedrijven zijn vaak betrokken bij andere activiteiten.

In 2023 zette bijna 35% van het totaal aantal bedrijven met agrotourisme hun producten via een korte keten af. Bij zorgboerderijen was dit meer dan een derde, en bij bedrijven die aan educatie doen, zelfs 47%. Bedrijven met overige multifunctionele activiteiten, zoals opwekking van duurzame energie, agrarisch natuurbeheer en stalling, hadden een afzet via korte keten van tussen de 17 en 19%. Bedrijven die zelf producten verwerken, verkopen deze veelal direct aan de consument (88%). Het aandeel van agrarische kinderopvang dat via een korte keten levert, steeg met 10 procentpunten naar 24% sinds 2020. Agrotourismebedrijven zagen een stijging van 5 procentpunten, terwijl boerderijeducatie een groei van 3,7 procentpunten kende in dezelfde periode.

In tabel 2.8 wordt een splitsing gemaakt naar bedrijfstakken, maar een bedrijf kan meerdere multifunctionele activiteiten hebben. De monitor multifunctionele landbouw geeft al meerdere keren aandacht aan de veranderingen in aantallen bedrijven, structuurkenmerken en opbrengsten uit multifunctionele activiteiten, zoals huisverkoop. Zie van der Meulen et al. (2022).

Tabel 2.8 Aantal agrarische bedrijven en percentage bedrijven met afzet via korte keten in Nederland, ingedeeld naar multifunctionele activiteit a), 2020-2023

Verbreding	2020		2023	
	Aantal bedrijven	% korte keten	Aantal bedrijven	% korte keten
Agrarische kinderopvang	179	14,0	153	24,2
Agrotourisme	1.995	29,4	2.200	34,6
Boerderij educatie	1.004	43,4	1.304	47,1
Natuurbeheer	8.190	15,7	9.167	17,3
Opwekking duurzame energie voor levering aan derden	3.508	17,6	6.110	18,8
Stalling van goederen / dieren	2.990	16,0	3.410	17,3
Verwerking landbouwproducten	1.167	87,6	1.445	88,4
Zorgboerderij	701	35,9	706	36,8

a) Bedrijven kunnen een combinatie van multifunctionele activiteiten hebben, en meegeteld zijn bij meerdere activiteiten; de multifunctionele activiteit huisverkoop is niet meegenomen omdat deze activiteit onderdeel is van de definitie korte keten.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Van de 2.012 primaire agrarische bedrijven die in de Landbouwtelling 2023 hebben aangegeven een biologisch bedrijf te zijn zet bijna 40% van de bedrijven voedsel- en/ of sierteeltproducten af via geen of 1 tussenschakel tussen producent en consument (tabel 2.9). Op de bedrijven met een gangbare productiewijze is dit duidelijk minder: circa 15%. Het aandeel korte ketens in de biologische landbouw is dus bijna 3 keer zo hoog. Tussen 2017 en 2023 is het aantal biologische bedrijven met 400 toegenomen tot ongeveer 2.010 bedrijven.

Tabel 2.9 Aantal agrarische bedrijven, percentage bedrijven met afzet via korte keten, ingedeeld naar productiewijze (wel/niet biologisch), 2017-2023

Productiewijze	2017		2020		2023	
	aantal bedrijven	% korte keten	aantal bedrijven	% korte keten	aantal bedrijven	% korte keten
Geheel biologisch	1.607	34,9	1.826	38,5	2.012	39,5
Niet biologisch	52.009	9,9	50.303	13,0	47.756	14,8

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

2.6 Ruimtelijke verdeling

De meeste korteketenbedrijven bevinden zich in de provincies Noord-Brabant, Gelderland en Zuid-Holland. In de Noordelijke provincies en in midden-Nederland zijn de aantallen bedrijven met afzet via een korte keten het laagst (figuur 2.5 en tabel 2.1). Omdat de aantallen agrarische bedrijven nogal verschillen tussen provincies kan de onderlinge positie van provincies ten aanzien van het kengetal aandeel korteketenbedrijven in totaal bedrijven, anders liggen.

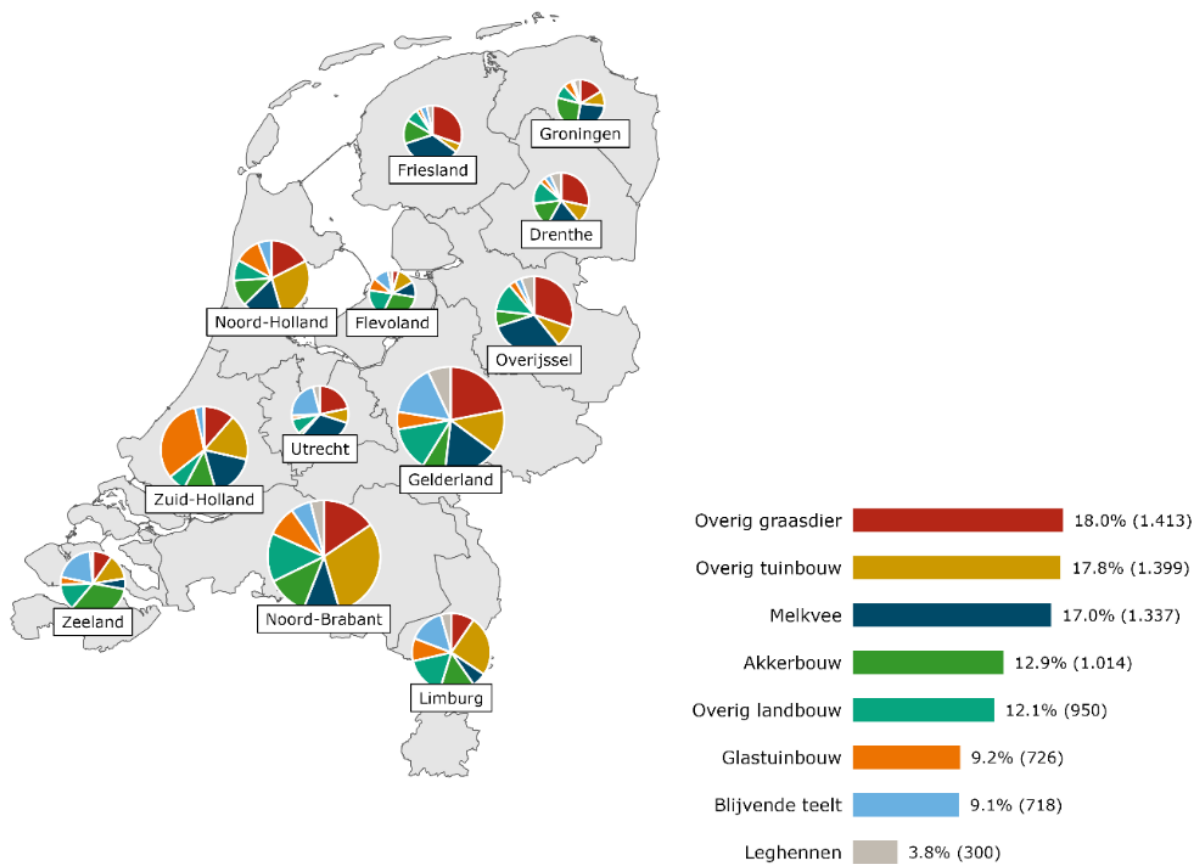
Ook zijn er aanzienlijke verschillen in de mate van aanwezigheid van de bedrijfstypen per provincie, en daarmee ook (deels) terug in de verdeling van korte ketenbedrijven naar bedrijfstype. Als we naar de drie provincies kijken met de meeste korte ketens, dan valt op dat in de provincies Gelderland en Noord-Brabant bijna alle onderscheiden hoofdbedrijfstypen (redelijk) goed vertegenwoordigd zijn.

Per provincie vallen de volgende zaken op:

- In Drenthe zijn bedrijven met overige graasdieren het meest actief via korte keten, met 28,4% (101 bedrijven) van het totaal aantal bedrijven, terwijl glastuinbouw het minst actief is, met slechts 3,4% (12 bedrijven).
- In Flevoland behoort het grootste aantal bedrijven dat via een korte keten levert tot het bedrijfstype akkerbouw, met 29,6% van het totaal aantal bedrijven (74 bedrijven). Daarna volgen overige landbouw met 20% (50 bedrijven) en overige tuinbouw met 12,4% (31 bedrijven), terwijl leghennen en overige graasdieren het minst vertegenwoordigd zijn, met minder dan 5% (max 11 bedrijven).
- In Friesland bevindt het hoogste aantal bedrijven dat levert via een korte keten zich in het bedrijfstype melkvee: 34,8% van het totaal aantal bedrijven (137 bedrijven), gevolgd door overige graasdieren met 30,3% (119 bedrijven) en akkerbouw met 13,5% (53 bedrijven). De bedrijfstypen glastuinbouw, leghennen en blijvende teelt zijn het minst vertegenwoordigd met minder dan 5%.
- In Gelderland worden de meeste bedrijven die leveren in een korte keten gedomineerd door de bedrijfstypen overige graasdieren, melkvee en blijvende teelt (vooral fruitteelt en/of wijngaarden), die respectievelijk 22,0%, 16,7% en 15,5% van het totaal aantal bedrijven dat in een korte keten levert vertegenwoordigen. Akkerbouw, glastuinbouw en leghennen zijn in iets mindere mate vertegenwoordigd, allen onder de 10%.
- In Groningen wordt de agrarische sector dat levert via een korte keten gedomineerd door melkvee en akkerbouw, met respectievelijk 26,1% en 26,5% van het totaal aantal bedrijven. Overige graasdieren en overige tuinbouw spelen ook een belangrijke rol, met elk ongeveer 16,4% en 10,1% van het totaal aantal bedrijven. De bedrijfstypen blijvende teelt, glastuinbouw en leghennen zijn het minst vertegenwoordigd, elk met respectievelijk 1,9% en 5,6% en 4,5% van het totaal aantal bedrijven dat levert via een kort keten.
- In Limburg wordt de agrarische sector dat levert via een korte keten gedomineerd door overige tuinbouw (vooral boomkwekerijen, opengrondsgroenteteelt en champignonbedrijven) en overig landbouw, met respectievelijk 24,9% en 16,7%. Hierna volgen akkerbouw en blijvende teelt. Leghennen scoort het minst hoog in deze provincie (4,3%; 31 bedrijven).
- In Noord-Brabant domineren de bedrijfstypen overige tuinbouw (30,0%) en overige graasdieren (15,4%) het meest dat levert via een kort keten, terwijl blijvende teelt (5,6% en leghennen (3,9%) het minst vertegenwoordigd zijn.
- In Noord-Holland domineren de bedrijfstypen overige tuinbouw (28,1%) (vooral bloembollenteelt en opengrondsgroenteteelt), overige graasdieren (17,5%) en melkvee (17,2%), terwijl leghennen (0,2%) het minst vertegenwoordigd zijn.
- In Overijssel behoort het grootste aantal bedrijven dat via een korte keten levert tot het bedrijfstype melkvee (30,8%) en overige graasdieren (30,3%), terwijl glastuinbouw (3%) en blijvende teelt (2,5%) het minst vertegenwoordigd zijn.
- In Utrecht bevindt het hoogste aantal bedrijven dat levert via een korte keten zich in het bedrijfstype melkvee (31,4%), overige graasdieren en blijvende teelt komen hierna (beiden 21,7%), terwijl akkerbouw (1,9%) en glastuinbouw (2,1%) het minst vertegenwoordigd zijn.
- In Zeeland domineren de bedrijfstypen akkerbouw (33,3%) en blijvende teelt (vooral fruitteelt) (20,0%) het meest met leveringen via een korte keten terwijl leghennen (1,7%) en glastuinbouw (3%) het minst vertegenwoordigd zijn.
- In Zuid-Holland bevindt het hoogste aantal bedrijven dat levert via een korte keten zich in het bedrijfstype glastuinbouw (32,2%) en overige tuinbouw en melkvee (17,0%) volgen, terwijl leghennen nauwelijks vertegenwoordigd is.

Op nationaal niveau laten deze bedrijfstypen zien welke sectoren het meest actief zijn in het leveren van producten via korte ketens. Overig graasdier en melkvee, als dominante veeteeltsectoren, dragen bij aan lokale vlees- en zuivelproductie die vaak direct aan consumenten wordt verkocht. Overig tuinbouw vertegenwoordigt mogelijk kleine tot middelgrote tuinbouwbedrijven die verse groenten, fruit en andere gewassen leveren aan lokale markten, restaurants en supermarkten. De verschillen in het aandeel van bedrijfstypen tussen de provincies en gebieden weerspiegelen de diversiteit van de agrarische sector in Nederland. Bijvoorbeeld, in de provincies Friesland en Groningen worden korte keten activiteiten gedomineerd door melkvee en akkerbouw, terwijl Zuid-Holland, Noord-Brabant en Limburg meer gericht zijn op glastuinbouw en overige tuinbouw. Deze regionale specialisaties hebben deels te maken met concentraties van het type bedrijf in een regio en ze kunnen worden beïnvloed door verschillen in klimaat, bodemgesteldheid, tradities, en economische omstandigheden. Daarnaast spelen lokale consumentenvoorkeuren en marktvraag ook een rol bij het vormgeven van de agrarische activiteiten in elk gebied.

Voor een uitgebreider beeld van de relevantie van de verschillende bedrijfstypen, met daarin ook aandacht voor de situatie per COROP-gebied zie bijlage 3.

Figuur 2.5 Agrarische bedrijven met afzet via korte keten per provincie, ingedeeld naar aandeel bedrijfstype per provincie a), b) 2023

a) De omvang van een cirkel heeft een directe relatie met het aantal korteketenbedrijven.

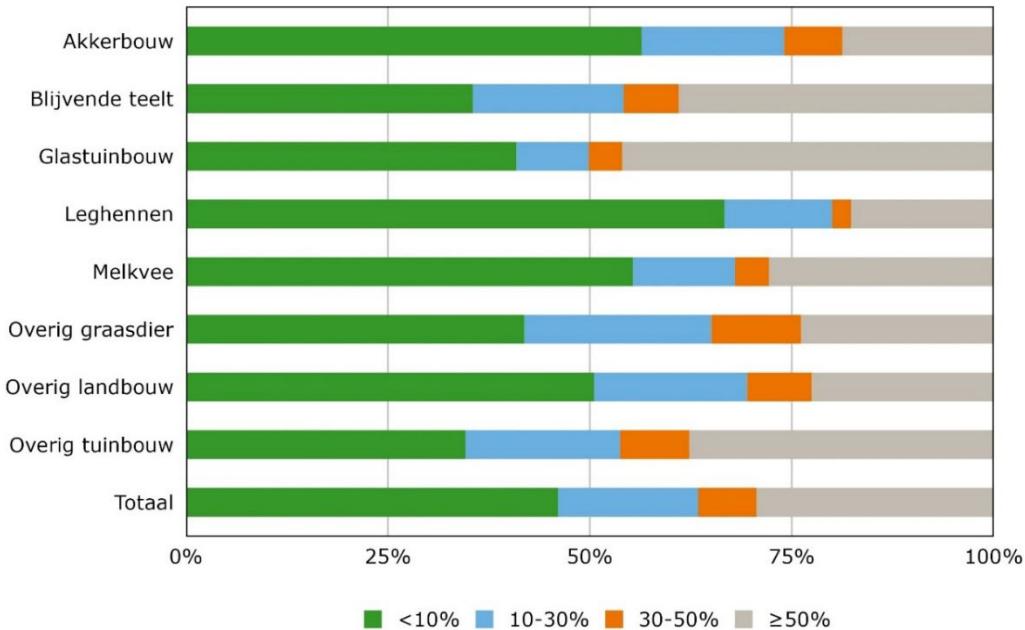
b) percentage = aandeel bedrijfstype in totaal aantal korteketenbedrijven per provincie.

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

2.7 Omzet korte keten

Aandeel omzet kort keten in de bedrijfsomzet

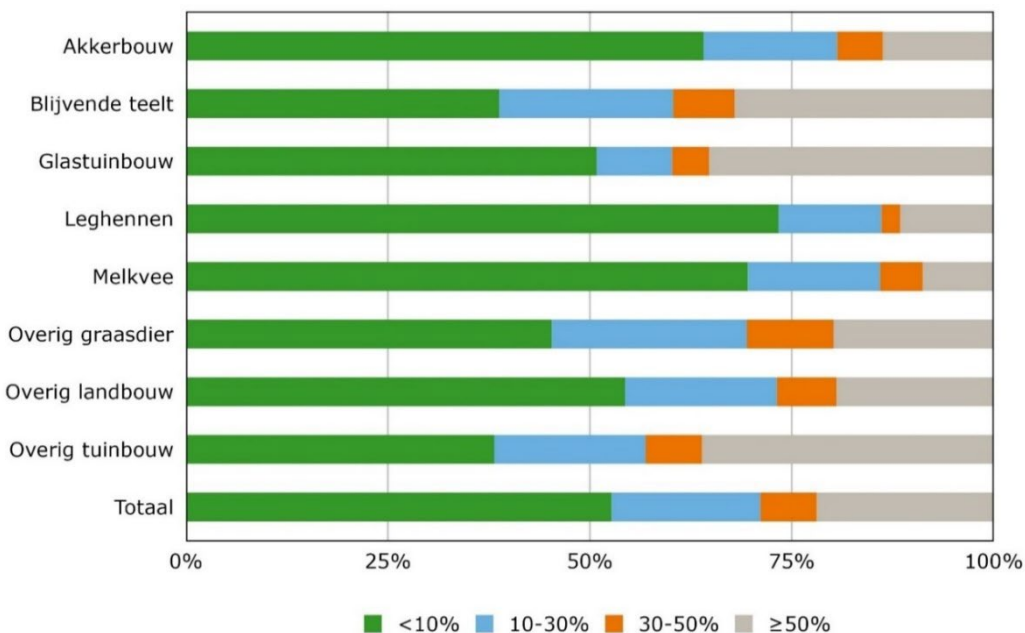
In de Landbouwtelling is aan agrariërs die producten via een korte keten verkopen gevraagd hoeveel procent van hun bruto- opbrengsten (omzet) zij ongeveer via een korte keten realiseren. Ze hebben daarbij kunnen kiezen tussen de volgende vier klassen: kleiner dan 10%, 10-30%, 30-50%, en meer dan 50%. Deze vraag is ook gesteld per subgroep binnen korteketenverkoop, dus afzonderlijk voor bedrijven die rechtstreekse verkoop en verkoop via 1 tussenschakel in de Landbouwtelling hebben opgegeven.

Figuur 2.6 Agrarische bedrijven (met afzet via korte ketens) naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, ingedeeld naar bedrijfstype, 2023

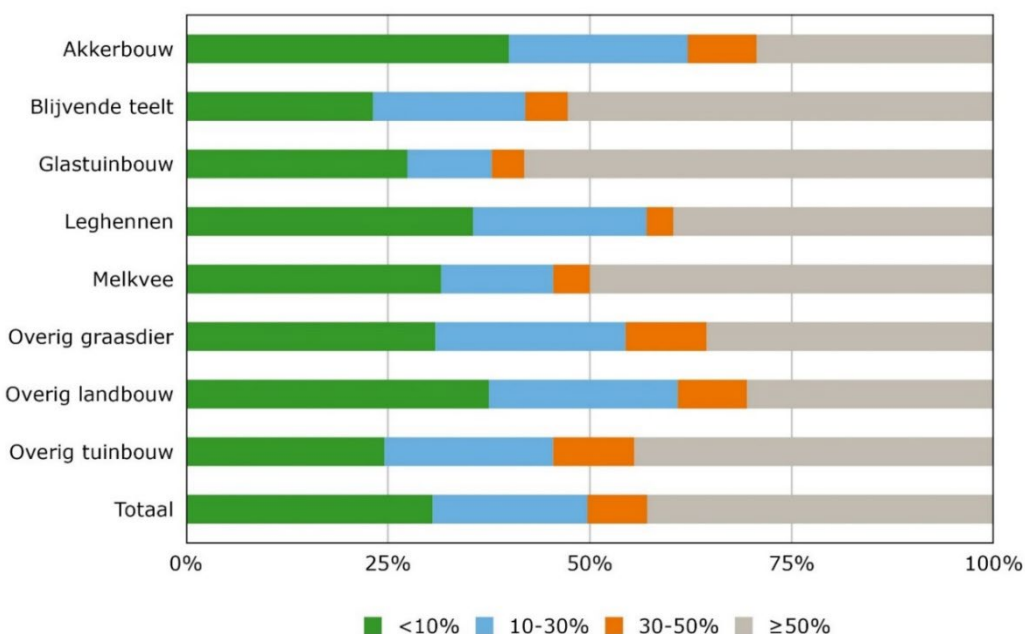
Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Bijna de helft (46%) van de korteketenbedrijven in Nederland geeft aan dat de opbrengst via afzet producten in korte ketens in 2023 minder dan 10% van de totale opbrengst is (figuur 2.6). Dit komt overeen met de cijfers van 2020 (Venema et al., 2021). We zien dit hoge aandeel op bijna alle bedrijfstypen terug, wel in mindere mate binnen de groepen blijvende teelt en overig tuinbouw, en juist in sterkere mate in de leghennenhouderij (consumptie-eieren). Hier staat tegenover dat bijna drie op de tien bedrijfshoofden (30%) heeft aangegeven dat meer dan de helft van de omzet via korte ketens binnenkomt. Ook dit komt overeen met de cijfers over 2020 (Venema et al., 2021). Dit aandeel in de klasse >50% ligt in de drie onderscheiden tuinbouwsectoren (glastuinbouw, overig tuinbouw en blijvende teelt) het hoogst, en wel in de range tussen 37 tot 46% (figuur 2.7). Het is opvallend dat slechts een kwart van de agrarische bedrijfshoofden de klassen 10-30% (17%) en 30 tot 50% (7%) heeft ingevuld. Ook deze cijfers komen overeen met 2020 (Venema et al., 2021). Voor veel bedrijven is de afzet via korte keten 'iets er bij', voor anderen ook echt een strategische weg voor (meer) bedrijfsprospectief.

Figuur 2.7 Agrarische bedrijven met rechtstreekse afzet naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, ingedeeld naar bedrijfstype, 2023

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur 2.8 Agrarische bedrijven met verkoop via 1 tussenschakel naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, ingedeeld naar bedrijfstype, 2023

Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Van de subgroep die rechtstreekse verkoop in de Landbouwtelling heeft opgegeven (5.592 bedrijven) heeft 53% van deze bedrijven een aandeel van minder dan 10% ingevuld, 18% de klasse 10-30%, 7% de klasse 30-50%, en 22% geeft aan meer dan de helft van de opbrengsten via een korte keten te realiseren (figuur 2.7). In de laatste categorie (>50%) zijn ook de tuinbouwsectoren het sterkst vertegenwoordigd.

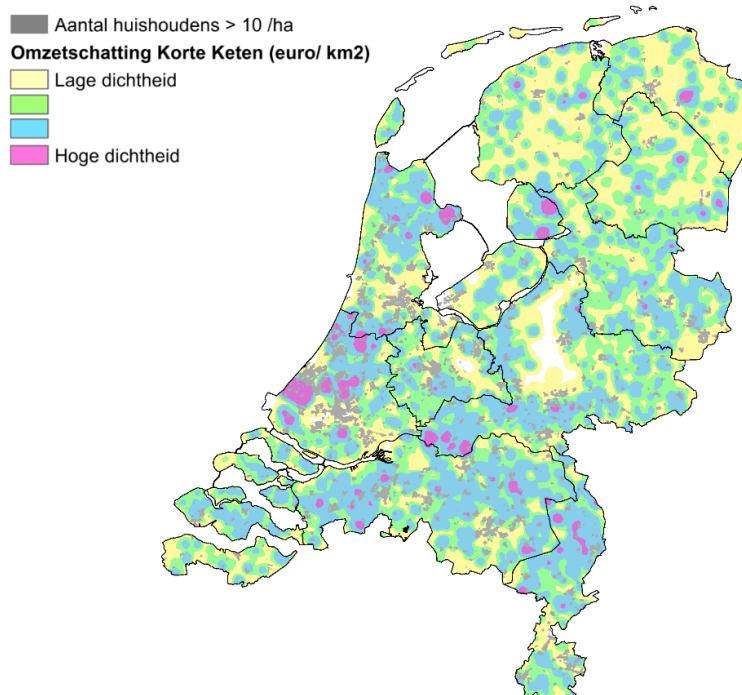
Kijken we naar de subgroep die verkoopt via 1 tussenschakel (4.101 bedrijven), dan liggen deze percentages duidelijk anders: 31% vult minder dan 10% in, gevolgd door 19% de klasse 10-30%, 7% de klasse 30-50% en 42% geeft aan meer dan de helft van de opbrengsten via een korte keten te realiseren (figuur 2.8). Hieruit blijkt dat binnen de bedrijven die verkopen via korte ketens de grootste omzet wordt gemaakt vanuit de subcategorie verkoop via 1 tussenschakel. Naast de 3 tuinbouwsectoren geeft binnen de sector melkvee de helft van de ondernemers die verkoopt in een korte keten aan dat de omzet die hiermee samenhangt boven de 50% ligt.

Ruim een derde van de bedrijfshoofden op de zeer kleine bedrijven geeft aan dat minder dan 10% van de opbrengsten via de korte keten wordt gerealiseerd in 2023 (zie figuur B3.3). Dit aandeel neemt geleidelijk met de bedrijfsomvang toe: van 42 en 50% op respectievelijk de kleine en middelgrote bedrijven naar 55% op de grote bedrijven. Op de zeer grote bedrijven daalt dit aandeel naar 53%. In 2020 was dit aandeel nog 58%. Op veel van deze bedrijven is (en blijft) verkoop via een korte keten een nevenactiviteit. Ook ongeveer een derde van de bedrijfshoofden op de zeer kleine bedrijven haalt meer dan de helft van de opbrengsten uit afzet via een korte keten. De overige grootteklassen blijven hier slechts een 1 tot 7 procentpunten op achter. In vergelijking met 2020 groeit het aandeel zeer grote bedrijven met een omzet van boven de 50%.

Ruimtelijke verdeling omzetdichtheid

Bedrijven die gebruik maken van korte ketens zijn verspreid over heel Nederland. Een analyse van de locaties van deze bedrijven en hun geschatte opbrengsten via korte ketens in 2023 biedt inzicht in de regionale omzetverdeling. We zien een concentratie van omzet via korte ketens in regio's met aanzienlijke glastuinbouw, zoals het Westland, regio Pijnacker/Nootdorp, de Haarlemmermeer, Noord-Holland Noord en de Noordoostpolder. Glastuinbouwbedrijven liggen vaak dicht bij elkaar, omdat ze over het algemeen kleiner zijn in bedrijfsoppervlakte dan grondgebonden bedrijven, zoals akkerbouw en melkveehouderijen. Bovendien genereren glastuinbouwbedrijven doorgaans een hogere omzet en zijn kapitaalintensiever, vooral in vergelijking met andere sectoren binnen de land- en tuinbouw. Figuur 2.9 geeft de regionale spreiding in omzet op agrarische bedrijven via korte ketens in Nederland weer.

Een ander relevant aspect is de mate van productbewerking die nodig is voordat de producten aan de eindconsument worden verkocht. Regio's met bedrijven met een beperkte bewerkingsbehoefte, zoals glastuinbouw en fruitteelt, kennen over het algemeen een hogere omzetdichtheid. In regio's met voornamelijk grote grondgebonden bedrijven, zoals akkerbouw en melkveehouderijen en regio's met veel vleesbedrijven, is de omzetdichtheid per vierkante kilometer lager. Dit komt vooral door de gemiddelde bedrijfsgrootte in hectares van deze bedrijven, wat resulteert in een lagere omzet per ruimtelijke eenheid. Ook is de bevolkingsdichtheid in deze regio's kleiner dan in veel andere regio's. Deze patronen zijn met name zichtbaar in drie Noordelijke provincies, Zeeland, Flevoland, Noord-Holland, Utrecht en Overijssel.

Figuur 2.9 Regionale spreiding omzet op agrarische bedrijven via korte ketens in Nederland, 2023
 Toelichting: Dichtheidskaart: Kernel density, zoekstraal 5 km rond het bedrijf, output raster in hectare, 2023.
 Bron: CBS Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Totale omzet via korte ketens

Met behulp van de ingevulde percentages “aandeel opbrengsten via korte ketens” en een berekening van de bruto-opbrengsten per bedrijf, is een schatting gemaakt van de omzet op bedrijfsniveau. Voor de toegepaste methodiek wordt verwezen naar paragraaf 1.4.

De totale opbrengsten uit afzet van voedings- en sierteeltproducten op agrarische bedrijven worden voor 2023 geschat op 2,216 miljard euro (tabel 2.10). Dit is gebaseerd op de bedrijven die vertegenwoordigd zijn in de Landbouwtelling 2023. Ten opzichte van periode 2020 bedraagt de omzettoename gemiddeld 50%². Dit wordt enerzijds verklaard door de hoge inflatie tussen 2020 en 2023 door de uitbraak van de oorlog in Oekraïne met Rusland in 2021, volgende op de uitbraak van COVID-19 met flinke prijsstijgingen van producten tot gevolg. De gemiddelde omzet in de land- en tuinbouw is door prijsschommelingen van producten in die periode met ruim 30% gestegen. Daarnaast is het aantal korte ketenbedrijven (+9%) verder gestegen. Tenslotte zien we ook een toename binnen de korte ketenbedrijven van de zeer grote bedrijven (figuur 2.2) met een hogere totale omzet tot gevolg. Deze bedrijven zitten voornamelijk in de glastuinbouw en overige tuinbouw.

Zoals in paragraaf 1.4 aangegeven zullen de cijfers over korte ketens op basis van de Landbouwtelling 2023 naar verwachting een onderschatting geven. In toenemende mate splitsen ondernemers hun bedrijven (als gevolg van bijvoorbeeld wetgeving, fiscale voordelen, of risicospreiding) in meerdere zelfstandige bedrijven met vaak een eigen rechtsvorm en boekhouding. Dit komt ook voor op agrarische bedrijven met multifunctionele activiteiten, waaronder ook rechtstreekse verkoop van agrarische producten. Hierbij melden ondernemers deze activiteit niet in de Landbouwtelling, terwijl die activiteit op die locatie wel plaatsvindt.

² De schatting van de omzetcijfers van 2020 wijken enigszins af – liggen op een iets hoger niveau -van de gepresenteerde cijfers in Venema et al., 2021. Dit komt omdat er in deze studie een aangepaste methodiek is toegepast.

Tabel 2.10 Schatting totale omzet via korte ketens op agrarische bedrijven, x 1 miljoen euro, 2020-2023

Provincie	2020	2023	% groei	Aandeel 2023 in landelijke omzet
	Opbrengst korte keten	Opbrengst korte keten		
Zuid-Holland	371	528	42	24%
Noord-Brabant	249	347	39	16%
Gelderland	160	302	89	14%
Noord-Holland	192	209	9	9%
Flevoland	90	181	101	8%
Limburg	130	168	29	8%
Overijssel	89	131	47	6%
Friesland	47	90	91	4%
Drenthe	44	75	70	3%
Zeeland	43	72	67	3%
Groningen	30	63	110	3%
Utrecht	34	49	44	2%
Totaal Nederland	1.479	2.216	Gem. 50%	100%

De hoogste opbrengst uit korte ketens wordt gerealiseerd in de provincie Zuid-Holland (528 miljoen euro) (tabel 2.10). Meer dan driekwart van de omzet is afkomstig uit de glastuinbouw, waar veel (zakelijke) afzet via producentenverenigingen of vanaf zeer grote bedrijven plaatsvindt via veelal een tussenschakel tussen producent en consument. In geen enkele andere provincie is het aandeel van een bedrijfstype zo sterk als in de glastuinbouw in Zuid-Holland. Een goede tweede is de provincie Noord-Brabant met 347 miljoen euro aan opbrengsten. De grootste bijdragen leveren hier de bedrijfstypen overig tuinbouw bijna 40% en de glastuinbouw (tussen de 20 en 25%). Vervolgens wordt in Gelderland de meeste omzet via korte ketens gerealiseerd. In de twee Noordelijke provincies Groningen en Drenthe, Zeeland en Utrecht liggen de geschatte opbrengstniveaus duidelijk lager, en lopen uiteen van 75 miljoen (Drenthe) tot 49 miljoen (Utrecht). De provincies Friesland, Overijssel, Flevoland en Limburg vertegenwoordigen qua geschatte opbrengstwaarde de middengroep. Ten opzichte van 2020 zijn de opbrengsten die via een korte keten worden gegenereerd in alle provincies gestegen. De sterkste groei, meer dan een verdubbeling, is te zien in de provincies Groningen en Flevoland met name door een toename vanuit de omzet in de glastuinbouw. Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland zijn met z'n drieën goed voor meer dan de helft van de totale geschatte omzet in 2023. De omzetgroei in Noord-Holland blijft beperkt door een afname van de omzet via een korte keten op de glastuinbouwbedrijven in die provincie.

De verschillen per provincie hebben mede te maken met de mate van aanwezigheid van bedrijfstypen in de provincies. Met name de glastuinbouwregio's scoren een hoge omzetsdichtheid (zie figuur 2.9 en de toelichting op deze figuur).

Bekijken we de aandelen van de hoofdbedrijfstypen in de totale geschatte omzet, dan scoort de glastuinbouw verreweg het hoogst met 40% (896 miljoen euro) en een toename van 52% t.o.v. 2020 (tabel 2.11). Dit heeft mede te maken met het feit dat veel bedrijven in de reguliere markt afzetten via 1 tussenschakel, en met de hoge gemiddelde bedrijfsopbrengsten van een glastuinbouwbedrijf³.

De glastuinbouw wordt gevolgd door de groep overig tuinbouw met bijna 441 miljoen euro. Hieronder vallen onder andere de opengrondgroentebedrijven, boomkwekerijen, champignonbedrijven en bloembollenbedrijven. Een goede derde is de melkveehouderij met een bedrag van 279 miljoen euro. Dit is ongeveer een derde deel van de opbrengsten gerealiseerd in de glastuinbouw. Een belangrijk onderdeel in de korte keten melkveehouderij is het zelfzuivelen van melk.

³ Het gemiddelde glastuinbouwbedrijf heeft in 2023 geraamde bedrijfsopbrengsten van 2.901.200 euro. Ter vergelijking: voor het gemiddelde melkveebedrijf is dit 623.500, voor het gemiddelde leghennenbedrijf 1.735.700 en voor het gemiddelde fruitbedrijf 612.300 euro (Bron: Agrimatie.nl).

Tabel 2.11 Schatting totale omzet via korte ketens op agrarische bedrijven, x 1 miljoen euro, 2020-2023

Hoofdbedrijfstype	2020	2023	% groei
	opbrengsten korte keten	Opbrengsten korte keten	
Glastuinbouw	590	896	52
Overig tuinbouw	317	441	39
Melkvee	200	279	40
Overig landbouw	82	180	120
Akkerbouw	51	114	124
Overig graasdier	107	111	4
Blijvende teelt	75	110	47
Leghennen	58	85	47
Totaal	1.479	2.216	Gem. 50%

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

De overige onderscheiden hoofdbedrijfstypen scoren totale opbrengsten tussen de 85 miljoen (leghennen) en 180 miljoen (overig landbouw). Gezien het relatief lage aantal leghennenbedrijven (557 bedrijven, waarvan 300 korteketenbedrijven) wordt in deze groep gemiddeld hoge opbrengsten per bedrijf via afzet korte ketens gerealiseerd. De relatief sterkste omzetgroei met meer dan een verdubbeling van de geschatte omzet heeft plaatsgevonden in de akkerbouw en overige landbouw. Binnen de overige landbouw is de afgelopen 3 jaar het aandeel bedrijven met korte ketens relatief sterk toegenomen. Daarnaast is de omzet op bedrijven met gewascombinaties, de belangrijkste subcategorie, gestegen. Op de varkensbedrijven (onderdeel overige landbouw), waar het aandeel korteketenbedrijven beperkt is maar wel licht gestegen, is de omzet tussen 2020 (slecht jaar) en tussen 2022 en 2023 (goede jaren) met name door de betere economische resultaten bovengemiddeld gestegen. Ook op de akkerbouwbedrijven heeft er een flinke omzettoename plaatsgevonden door prijsschommelingen van producten waardoor de omzet in 2022 en 2023 op een beduidend hoger niveau lag dan in 2020. In het coronajaar 2020 stonden de aardappelprijzen sterk onder druk. Daarnaast is het aantal bedrijven actief in een korte keten ook gegroeid met 7%.

3 Slotbeschouwing

Belangrijkste resultaten

De monitor korte ketens 2023 laat zien dat het aantal land- en tuinbouwbedrijven dat voedsel- of sierteeltproducten rechtstreeks of via 1 tussenschakel afzet bij de consument (met een ondergrens van meer dan 3.000 euro aan standaardopbrengsten) in de periode 1 april 2020 tot 1 april 2023 met 9% (+623 bedrijven) is gestegen tot 7.857 bedrijven. Hiervan verkopen 3.756 bedrijven uitsluitend rechtstreeks aan de consument, 2.265 bedrijven uitsluitend via 1 tussenschakel, en 1.836 zowel rechtstreeks als via 1 tussenschakel. Dit is 15,8% van het totaal aantal bedrijven gepresenteerd in de database Landbouwtelling 2023. In 2020 was dit aandeel 13,9% en in 2017 10,7%. De groei in het aantal korteketenbedrijven zien we terug in alle provincies in meer of mindere mate terug met uitzondering van de provincie Limburg. In Zuid-Holland ligt het aandeel korte ketens het hoogst met ruim 21%.

Op 46% van de korteketenbedrijven zijn in 2023 de opbrengsten minder dan 10% van de totale bedrijfsopbrengsten. Hier staat tegenover dat bijna 3 op de 10 bedrijven aangeeft dat dit meer dan de helft is, en dus in grote mate gespecialiseerd is in afzet via korte ketens. In totaal wordt in de primaire land- en tuinbouw met de afzet via korte ketens de omzet geschat op circa 2,2 miljard euro. Dit is 50% meer dan in 2020. Dit is rond de 6% van de agrarische productiewaarde in 2023. De hoogste omzet via korte ketens zien we terug in de provincie Zuid-Holland (528 miljoen euro, waarvan ruim driekwart in de glastuinbouw), gevolgd door Noord-Brabant, Gelderland en Noord-Holland. De sterkste groei in omzet tussen 2020 en 2023 heeft procentueel plaatsgevonden in Flevoland en Groningen. De grootste omzet via korte ketens vindt plaats in de glastuinbouw (bijna 900 miljoen), op afstand gevolgd door de groep overig tuinbouw (441 miljoen) en de melkveehouderij (279 miljoen). De sterkste groei in omzet tussen 2020 en 2023 heeft procentueel plaatsgevonden in de akkerbouw en overige landbouw. Relatief veel korte keten omzet vindt plaats binnen kleinere bedrijfstypen met producten waarbij weinig bewerking nodig is tussen productie en consumptie. Dit geldt vooral voor de leghennenhouderij en fruitteelt.

Opvallende resultaten

- Het aandeel korteketenbedrijven in het totaal aantal bedrijven is in 2023 het hoogst in de groep zeer grote bedrijven, waarbij bijna 1 op de 4 zich bezighoudt met korte keten verkoop, mogelijk vanwege ondernemerschap en financiële mogelijkheden. Ook is het zo dat zeer grote bedrijven (met name in de glastuinbouw) meer bewerkingslagen van producten zelf organiseren door omvang en slagkracht waardoor zij zelf meer schakels in de keten in eigen beheer hebben en daardoor in toenemende mate via maximaal 1 tussenschakel de consument bereiken (Venema et al., 2021).
- Opvallend is dat het aandeel korteketenbedrijven het hoogst ligt op de bedrijven met een bedrijfshoofd van 35 jaar en jonger. Daarna volgt de leeftijdscategorie 36-45 jaar. Ten opzichte van de vorige meting in 2020 heeft deze ontwikkeling zich verder versterkt. Op bedrijven met een bedrijfshoofd van 51 jaar op ouder zien we in de groep met een potentiële opvolger een iets hoger aandeel korteketenbedrijven dan in de groep zonder opvolger.
- Het aandeel korte keten bedrijven ingedeeld naar agrarisch opleidingsniveau is het hoogst in de categorie volledige landbouwopleiding op HBO- of universitair niveau (21%).
- Het aandeel korteketenbedrijven is hoog op bedrijven met multifunctionele activiteiten (niet- agrarische activiteiten), en dan met name op bedrijven met educatiediensten, zorgverlening en dag- of verblijfsrecreatie. Ten opzichte van 2020 zijn deze percentages verder gestegen. Op deze bedrijven komen relatief veel (potentiële) consumenten op het erf die in toenemende mate vertrouwd raken met het productieproces van het bedrijf, of bij de lunch producten van het bedrijf of uit de regio eten (Venema et al., 2021).
- Bijna 40% van de biologische bedrijven zet voedsel- en/of sierteeltproducten af via geen of slechts één tussenschakel tussen producent en consument, wat ruim 2,5 keer hoger is dan bij gangbare bedrijven. In 2020 ging het om 38,5% van de biologische bedrijven, bijna een factor 3 hoger dan bij gangbaar.

-
- Provincies zoals Noord-Brabant en Gelderland herbergen een aanzienlijk aantal korteketenbedrijven, met een diversiteit aan bedrijfstypen en assortimenten, terwijl andere regio's uitdagingen hebben vanwege beperkte verscheidenheid binnen beschikbare bedrijfstypen. Dit wordt in belangrijke mate verklaard vanuit autonome ontwikkeling welke sectoren in bepaalde mate aanwezig zijn in provincies/regio's. Daarnaast zie we regionale specialisaties zoals melkvee en akkerbouw in Friesland en Groningen, en glastuinbouw en overige tuinbouw in Zuid-Holland en Noord-Brabant. Regio's met glastuinbouw en fruitteelt hebben doorgaans een hogere omzetsdichtheid via korte ketens. Overig graasdier en melkvee zijn de dominante veeteeltsectoren die bijdragen aan lokale vlees- en zuivelproductie die vaak via 1 tussenschakel aan consumenten wordt verkocht.
 - De verscheidenheid en verspreiding van korteketenbedrijven worden beïnvloed door factoren zoals bodemsoorten, bewerkingsketens, bevolkingsdichtheid en inkoopbeleid van supermarkten en cateringbedrijven (Venema et al., 2021).

Definitie en databron Landbouwtelling

- De databron Landbouwtelling geeft een compleet beeld van bedrijven die als agrarisch bedrijf ingeschreven staan in de registers van de Kamer van Koophandel. Al deze bedrijven zijn verplicht de vragen in de Landbouwtelling in te vullen. Op een klein deel van de bedrijven, die activiteiten op het bedrijf splitsen in twee of meer zelfstandige bedrijven met eigen rechtsvormen, kunnen niet- agrarische activiteiten, waaronder bijvoorbeeld ook een boerderijwinkel, daardoor niet volledig in beeld komen. Het is zoals al geconstateerd in Venema et al., 2021 nog steeds aan te bevelen nader onderzoek te verrichten naar beschikbare databron(nen) die meer kunnen zeggen over de omvang van de niet door de Landbouwtelling gepresenteerde omzet via korte ketens.
- De resultaten van deze meting zijn gebaseerd op beschikbare data uit de Landbouwtelling. De definitie gericht op het aantal schakels tussen producent en consument heeft als voordeel dat het meetbaar is. Gezien de relatief korte omschrijving die bij deze vraag in de Landbouwtelling wordt gegeven kan het voor een deel van de ondernemers (mede afhankelijk van het type product) lastig interpreteerbaar zijn wanneer er sprake is van 1 of meer tussenschakels (Venema et al., 2021).
- Het voordeel van de databron Landbouwtelling is dat periodiek alle bedrijven in deze telling gegevens over korte ketens invullen, waardoor nu voor de 3^e keer (2017, 2020 en 2023) en dus met enige regelmatig een actueel beeld en de ontwikkeling van korte ketens kan worden gegeven. De eerst volgende uitvraag in de Landbouwtelling is voorzien in 2026.

Een ander aandachtspunt is dat de visserij niet vertegenwoordigd is in de Landbouwtelling. Ook in deze sector vindt afzet plaats via korte ketens. De gedane aanbeveling uit Venema et al., 2021 om dit nader te onderzoeken staat nog steeds open.

Bronnen en literatuur

<https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksomschrijvingen/landbouwtelling>.

Meulen, van der, Harold, Jakob Jager, Daniel de Jong, Rob Stokkers, Gabe Venema en Marcel Vijn, 2022. Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet 2007-2020. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2022-030.

Tacken, G., J. Galama, P. Jaspers, V. Immink en L. Aramyan (2021). Korteketenproducten in Nederland; Zijn horeca, catering en supermarkten geïnteresseerd in producten uit de regio. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-013.

Van der Schans, J.W. en D. van Wonderen (2019). Korte ketens in Gelderland (No. 2019-072). Wageningen Economic Research.

Venema, Gabe, Mariël Benus, Walter van Everdingen, Linda Puister-Jansen, Gerben Splinter, Marcel Vijn, Dominique van Wonderen, 2021. *Agrarische productie ten behoeve van de korte keten. Een landelijke meting*. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2021-067.

Wisman, Arjan, Jamal Roskam, 2023. NSO-typering agrarische bedrijven 2022; Normen en uitgangspunten bij typering agrarische bedrijven in Nederland. Wageningen, Wageningen Economic Research, Rapport 2023-100.

Bijlage 1 Begrippenlijst

Landbouwtelling

De Landbouwtelling is een structurenquête die onderdeel uitmaakt van de gecombineerde data inwinning (GDI) die door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) wordt uitgevoerd. Het CBS beschrijft met de ingewonnen gegevens de structuur (onder andere bedrijven, veestapel en gewassen) van agrarische bedrijven in Nederland en stelt informatie beschikbaar aan onderzoek en beleid. De doelpopulatie omvat agrarische bedrijven met meer dan 3.000 euro Standaardopbrengst (SO).

Primaire Land- en tuinbouwbedrijven: Bedrijven die land- en tuinbouwproducten voor de markt voortbrengen, met hoofdvestiging in Nederland, en een economische omvang ≥ 3.000 euro SO (Standaardopbrengst).

Vraagstelling korte ketens in de Landbouwtelling

- Verkoopt u rechtstreeks producten aan consumenten? Het gaat om producten die op uw bedrijf zijn geproduceerd of verwerkt.

In de toelichting staat: verkoop langs de weg, op de markt, via internet, via een eigen winkel, bezorging aan huis.

- Verkoopt u via 1 tussenschakel producten aan consumenten? Het gaat om producten die op uw bedrijf zijn geproduceerd of verwerkt.

In de toelichting staat; Onder andere directe leveringen aan (streek)winkels, horecagelegenheden en markten. Het gaat hier niet om het gezamenlijk afzetten aan groothandels of veilingen.

Let op: 'rechtstreekse verkoop aan de consument' en 'verkoop via 1 tussenschakel' tellen niet op tot 'korteketenverkopen' omdat een bedrijf één of beide activiteiten kan hebben; deze tellen slechts 1 x mee als verkoop aan huis.

- Aandeel opbrengst afzet via korte keten in totale omzet

Alleen bedrijven die producten afzetten rechtstreeks of via 1 tussenschakel aan de consument (in deze monitor korteketenbedrijven genoemd) hebben in de Landbouwtelling de volgende vraag ingevuld: Hoeveel procent (%) van de totale bruto-opbrengst van uw bedrijf (inclusief subsidies) ontvangt u uit de verkoop aan consumenten, rechtstreeks of via 1 tussenschakel?

De volgende klassen kunnen worden ingevuld:

Opbrengst minder dan 10%; Opbrengst 10-30%;

Opbrengst 30-50%; Opbrengst meer dan 50%

Standaardopbrengst (SO)

De SO-norm is een gestandaardiseerde opbrengst (in euro) per ha of per dier die met een gewas of diercategorie gemiddeld op jaarbasis wordt behaald. Opbrengsten uit bedrijfstoelagen en subsidies zijn niet in de norm meegenomen. Voor biologische productiemethoden worden dezelfde SO-normen gehanteerd als voor gangbare productiemethoden. De SO-norm wordt vastgesteld voor elk agrarisch product dat in de Landbouwtelling wordt gevraagd. De SO-normen zijn gebaseerd op genormaliseerde vijfjaargemiddelde opbrengsten (zie verder Wisman, 2023)

Standaardverdiencapaciteit (SVC)

De bedrijfsomvang in SO is over bedrijfstypen heen niet altijd even sterk gerelateerd met de arbeidsinzet of met de toegevoegde waarde. Op een akkerbouwbedrijf blijft bijvoorbeeld van 100.000 euro opbrengsten gemiddeld veel meer toegevoegde waarde over dan op een vleesvarkensbedrijf (respectievelijk ongeveer 33% en circa 11%), doordat in de varkenshouderij de toegerekende kosten (vooral veevoer) relatief hoog zijn. Met het kengetal standaardverdiencapaciteit (SVC) wordt daarmee rekening gehouden. Voor

vergelijking van bedrijven uit verschillende sectoren op basis van schaalgrootte naar arbeidsbehoefte of toegevoegde waarde is de omvang in SVC beter te gebruiken dan de omvang in SO, dat wordt hieronder uitgelegd.

De SVC geeft een beeld van de vergoeding voor de inzet van arbeid en kapitaal die een bedrijf op basis van standaarden gemiddeld in een jaar behaalt met de agrarische productie, los van wie de arbeid of het kapitaal heeft geleverd. Opbrengsten uit bedrijfstoelagen, betaalrechten, subsidies of multifunctionele landbouw zijn daarin dan niet meegenomen. De werkelijk gerealiseerde toegevoegde waarde van een bedrijf zal vrijwel nooit gelijk zijn aan de berekende SVC, vanwege verschillen in prijsvorming, technisch resultaat, productbewerking, subsidies, intern verkeer of opbrengsten uit multifunctionele activiteiten in vergelijking tot de gebruikte standaarden.

De SVC van een bedrijf wordt berekend door de Standaardopbrengst van vastgestelde SO-groepen te vermenigvuldigen met de Verdiencoëfficiënt van die SO-groep. Die coëfficiënt geeft aan welk deel van de Standaardopbrengst (SO) gemiddeld als vergoeding voor arbeid en kapitaal resteert voor die specifieke groep van agrarische producten (SO-groep). In 2020 is de SVC geactualiseerd (prijsniveau 2017).

Voor gebruik van de SVC zijn 'standaardgrootteklassen' vastgesteld om bedrijven in te delen. De gehanteerde grenzen van die klassen zijn gebaseerd op de gemiddelde gerealiseerde verhouding van de SVC per arbeidskracht (zoals uit de Landbouwtelling naar voren komt) en zijn dus gebaseerd op een gemiddeld-efficiënte arbeidsinzet. De werkelijke arbeidsinzet van een individueel agrarisch bedrijf hangt onder andere af van de efficiëntie van de arbeidsinzet, de mate van mechanisering en de multifunctionele activiteiten. Omdat de werkelijke toegevoegde waarde van een bedrijf af kan wijken van de norm is het mogelijk dat de omschrijving bij de grootteklasse niet van toepassing is op elk individueel bedrijf. De uitkomsten moeten dan ook vooral als een (globale) richtlijn worden gezien.

Er zijn 5 klassen gedefinieerd op basis van het bedrag aan SVC:

1. <25.000 euro: zeer kleine bedrijven
Deze bedrijven vragen voor de agrarische activiteit volgens de in gebruik zijnde standaarden een arbeidsinzet van maximaal 0,75 arbeidsjaareenheden (aje), tenzij de arbeid duidelijk minder efficiënt of tegen een lagere vergoeding dan gemiddeld wordt ingezet.
2. 25.000-60.000 euro: kleine bedrijven
Deze bedrijven vragen voor de agrarische activiteit volgens de in gebruik zijnde standaarden een arbeidsinzet van 0,75 tot maximaal 1,5 aje, afhankelijk van de mate van automatisering en de efficiëntie waarmee de arbeid kan worden ingezet.
3. 60.000-100.000 euro: middelgrote bedrijven
Deze bedrijven zijn van dusdanige omvang dat voor 1,5 tot 2,5 aje een gemiddelde vergoeding (toegevoegde waarde) kan worden gerealiseerd.
4. 100.000-250.000 euro: grote bedrijven
Deze bedrijven zijn van dusdanige omvang dat voor 2,5 tot 5 aje een gemiddelde toegevoegde waarde kan worden gerealiseerd.
5. >= 250.000 euro: zeer grote bedrijven
Deze bedrijven kunnen aan meer dan 5 aje arbeid bieden tegen een gemiddelde vergoeding.

De indeling en naamgeving van de grootteklassen is mede gekozen vanuit meerdere vragen over de volwaardigheid van bedrijven, en is gebaseerd op de verdeling van bedrijven in de totale populatie van land- en tuinbouwbedrijven. Voor 2022 geldt bijvoorbeeld dat van de 50.975 bedrijven ongeveer 37% als zeer klein moet worden beschouwd en ongeveer 9% als zeer groot. Tussen de agrarische bedrijfstypen bestaan grote verschillen in verdeling van bedrijven over de grootteklassen. Van de akkerbouwbedrijven valt in 2022 60% in de groep zeer kleine bedrijven en minder dan 5% bij de zeer grote bedrijven, terwijl dat bij de glastuinbouwbedrijven juist andersom is. Ook in vergelijking met bedrijven uit andere (niet-agrarische) sectoren kan het zijn dat een bedrijf met 6 werknemers niet als 'zeer groot' wordt beoordeeld, maar bijvoorbeeld als 'klein' wordt gezien. Zie voor meer informatie over de SVC: Wisman, 2023.

Bijlage 2 Typering bedrijven

In tabel B2.1 wordt het volgende overzicht gegeven:

- Onder welk NSO-hoofdtype (kolom 1) de verschillende NSO-bedrijfstypen (kolom 2) vallen.
- Welke NSO-bedrijfstypen (kolom 2) onder de in dit onderzoek (monitor korte ketens) gehanteerde hoofdtypen (kolom 3) vallen.

Tabel B2.1 Relatie tussen NSO-bedrijfstypen en hoofdtypen in de monitor korte ketens

Alle NSO-hoofdtypen	Alle NSO-bedrijfstypen	8 Hoofdtypen toegepast in de monitor korte ketens
Akkerbouwbedrijven	Akkerbouwbedrijven vooral voedergewassen	Akkerbouw
Akkerbouwbedrijven	Akkerbouwgroentebedrijven	Akkerbouw
Akkerbouwbedrijven	Graan-, oliezaad- en eiwitgewasbedrijven	Akkerbouw
Akkerbouwbedrijven	Overige akkerbouwbedrijven	Akkerbouw
Akkerbouwbedrijven	Zetmeelaardappelbedrijven	Akkerbouw
Blijvendeteeltbedrijven	Fruitbedrijven	Blijvende teelt
Blijvendeteeltbedrijven	Overige blijvendeteeltbedrijven	Blijvende teelt
Blijvendeteeltbedrijven	Wijngaardbedrijven	Blijvende teelt
Gewas/veecombinaties	Akkerbouw/graasdiercombinaties	Overig landbouw
Gewas/veecombinaties	Overige gewas/veecombinaties	Overig landbouw
Gewascombinaties	Gewascombinaties	Overig landbouw
Graasdierbedrijven	Geitenbedrijven	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Graasdierbedrijven vooral voedergewassen	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Melkveebedrijven	Melkvee
Graasdierbedrijven	Overige graasdierbedrijven	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Overige rundveebedrijven	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Paard- en ponybedrijven	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Schapenbedrijven	Overig graasdier
Graasdierbedrijven	Vleeskalverenbedrijven	Overig graasdier
Hokdierbedrijven	Fokzeugenbedrijven	Overig landbouw
Hokdierbedrijven	Leghenbedrijven voor consumptie-eieren	Leghennen
Hokdierbedrijven	Overige hokdierbedrijven	Overig landbouw
Hokdierbedrijven	Overige pluimveebedrijven	Overig landbouw
Hokdierbedrijven	Overige varkensbedrijven	Overig landbouw
Hokdierbedrijven	Vleeskuikenbedrijven	Overig landbouw
Hokdierbedrijven	Vleesvarkensbedrijven	Overig landbouw
Tuinbouwbedrijven	Bloembollenbedrijven	Overig tuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Boomkwekerijbedrijven	Overig tuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Glasgroentebedrijven	Glastuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Opengrondsgroentenbedrijven	Overig tuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Overige glastuinbouwbedrijven	Glastuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Overige tuinbouwbedrijven	Overig tuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Paddenstoelbedrijven	Overig tuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Pot- en perkplantenbedrijven	Glastuinbouw
Tuinbouwbedrijven	Snijbloemenbedrijven	Glastuinbouw
Veeteeltcombinaties	Veeteeltcombinatie, vooral graasdieren	Overig landbouw
Veeteeltcombinaties	Veeteeltcombinatie, vooral hokdieren	Overig landbouw

Bijlage 3 Detaillering resultaten

In de monitor korteketenbedrijven zijn de primaire agrarische bedrijven ingedeeld naar een achttal hoofdbedrijfstypen (zie bijlage 2). In deze bijlage worden meerdere resultaten per NSO-bedrijfstype weergegeven:

- Tabel B3.1: aantallen en aandeel korteketenbedrijven weergegeven voor alle NSO-bedrijfstypen voor 2020 en 2023.
- Tabel B3.2: Aantal korteketenbedrijven, met rechtstreekse verkoop aan consument en verkoop via 1 tussenschakel, ingedeeld naar NSO-bedrijfstypen voor 2020 en 2023.
- Figuur B3.1: Ontwikkeling in het percentage korteketenbedrijven per NSO-bedrijfstype, in 2017, 2020 en in 2023.
- Figuur B3.2: Indeling agrarische bedrijven (met afzet via korte ketens) naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, naar NSO-bedrijfstype, in Nederland 2023.

In deze bijlage ook:

Opbrengsten korte ketens in % totaal opbrengsten

- Figuur B3.3: Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten in % totaal opbrengsten, ingedeeld naar economische omvang in standaardverdiencapaciteit (SVC) in 2020 en 2023.
- Figuur B3.4: Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten in % totaal opbrengsten, ingedeeld naar hoofdbedrijfstype, 2020 en 2023.

Regionale detaillering korte ketens

- Tabel B3.3: Agrarische bedrijven naar COROP-regio (alle bedrijven, korteketenbedrijven, percentage korte ketenbedrijven), 2023.
- Figuur B3.5: Agrarische bedrijven naar provincie (alle bedrijven, percentage korteketenbedrijven), 2020 en 2023.

Tabel B3.1 Indeling agrarische bedrijven naar NSO-bedrijfstype (aantallen alle bedrijven en korteketenbedrijven, percentage korteketenbedrijven), 2020-2023

NSO-hoofdbedrijfstype	NSO-bedrijfstype	2020			2023		
		Aantal bedrijven	Aantal korte keten bedrijven	% korte keten bedrijven	Aantal bedrijven	Aantal korte keten bedrijven	% korte keten bedrijven
Akkerbouwbedrijven	Akkerbouwbedrijven met vooral voedergewassen	2.667	108	4,0	2.649	115	4,3
Akkerbouwbedrijven	Akkerbouwgroentenbedrijven	1.290	147	11,4	1.136	129	11,4
Akkerbouwbedrijven	Graan-, oliezaad- en eiwitgewasbedrijven	790	31	3,9	898	55	6,1
Akkerbouwbedrijven	Overige akkerbouwbedrijven	5.504	617	11,2	5.720	664	11,6
Akkerbouwbedrijven	Zetmeelaardappelbedrijven	846	43	5,1	831	51	6,1
Blijvendeteeltbedrijven	Fruitbedrijven	1.302	577	44,3	1.218	579	47,5
Blijvendeteeltbedrijven	Overige blijvende teeltbedrijven	125	73	58,4	159	101	63,5
Blijvendeteeltbedrijven	Wijngaardbedrijven	37	33	89,2	52	38	73,1
Gewas - veecombinaties	Akkerbouw - graasdieren gecombineerd	887	110	12,4	879	120	13,7
Gewas - veecombinaties	Overige gewas - veecombinaties	567	153	27,0	534	138	25,8
Gewascombinaties	Gewascombinaties	1.155	365	31,6	1.262	399	31,6
Graasdierbedrijven	Geitenbedrijven	410	75	18,3	413	75	18,2
Graasdierbedrijven	Graasdierbedrijven voedergewassen	556	33	5,9	453	24	5,3
Graasdierbedrijven	Melkveebedrijven	14.538	1.146	7,9	13.204	1.337	10,1
Graasdierbedrijven	Overige graasdierbedrijven	726	105	14,5	770	130	16,9
Graasdierbedrijven	Overige rundveebedrijven	4.434	573	12,9	4.430	696	15,7
Graasdierbedrijven	Paard- en ponybedrijven	1.724	134	7,8	1.832	176	9,6
Graasdierbedrijven	Schapenbedrijven	2.155	252	11,7	2.067	233	11,3
Graasdierbedrijven	Vleeskalverenbedrijven	1.272	44	3,5	1.135	79	7,0
Hokdierbedrijven	Leghennenbedrijven voor consumptieeieren	544	283	52,0	557	300	53,9
Hokdierbedrijven	Overige hokdierbedrijven	165	14	8,5	60	9	15,0
Hokdierbedrijven	Overige pluimveebedrijven	425	26	6,1	382	30	7,9
Hokdierbedrijven	Overige varkensbedrijven	595	41	6,9	462	51	11,0
Hokdierbedrijven	Vleeskuikenbedrijven	503	45	8,9	472	40	8,5
Hokdierbedrijven	Vleesvarkensbedrijven	1.224	52	4,2	1.036	63	6,1
Hokdierbedrijven	Zeugenbedrijven	675	27	4,0	517	25	4,8
Tuinbouwbedrijven	Bloembollenbedrijven	558	83	14,9	563	91	16,2
Tuinbouwbedrijven	Boomkwekerijbedrijven	1.711	601	35,1	1.648	591	35,9
Tuinbouwbedrijven	Glasgroentebedrijven	806	269	33,4	685	261	38,1
Tuinbouwbedrijven	Opengrondsgroentenbedrijven	826	328	39,7	792	325	41,0
Tuinbouwbedrijven	Overige glastuinbouwbedrijven	269	55	20,4	251	47	18,7
Tuinbouwbedrijven	Overige tuinbouwbedrijven	899	307	34,1	798	303	38,0
Tuinbouwbedrijven	Paddenstoelbedrijven	114	46	40,4	88	42	47,7
Tuinbouwbedrijven	Pot- en perkplantenbedrijven	594	209	35,2	652	270	41,4
Tuinbouwbedrijven	Snijbloemenbedrijven	864	171	19,8	815	195	23,9
Veeteeltcombinaties	Veeteeltcombinatie, vooral graasdieren	167	28	16,8	159	41	25,8
Veeteeltcombinaties	Veeteeltcombinatie, vooral hokdieren	205	30	14,6	189	34	18,0

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

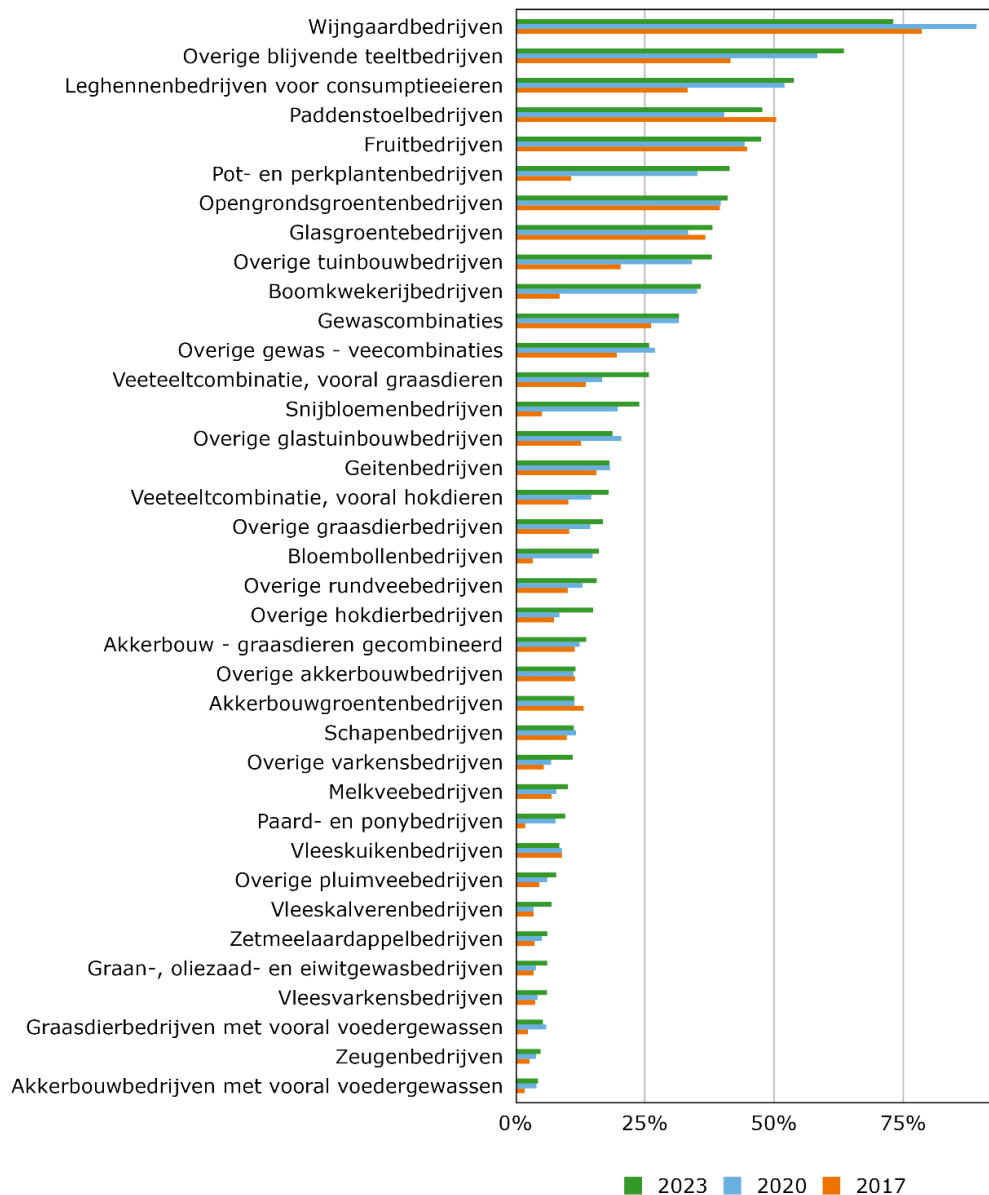
Tabel B3.2 Aantal korteketenbedrijven, met rechtstreekse verkoop aan consument en verkoop via 1 tussenschakel, ingedeeld naar NSO-bedrijfstypen, 2020-2023

	2020			2023		
	Rechtstreeks a)	Via 1 tussenschakel b)	Totaal via korte keten	Rechtstreeks a)	Via 1 tussenschakel b)	Totaal via korte keten
Akkerbouwbedrijven	654	504	946	707	528	1.014
Akkerbouwbedrijven met vooral voedergewassen	78	50	108	95	39	115
Akkerbouwgroentenbedrijven	80	96	147	78	78	129
Graan-, oliezaad- en eiwitgewasbedrijven	23	9	31	41	25	55
Overige akkerbouwbedrijven	437	338	617	459	361	664
Zetmeelaardappelbedrijven	36	11	43	34	25	51
Blijvendeteeltbedrijven	556	369	683	552	419	718
Fruitbedrijven	458	312	577	429	338	579
Overige blijvende teeltbedrijven	66	34	73	87	54	101
Wijngaardbedrijven	32	23	33	36	27	38
Gewas - veecombinaties	217	104	263	216	89	258
Akkerbouw - graasdieren gecombineerd	81	49	110	95	40	120
Overige gewas - veecombinaties	136	55	153	121	49	138
Gewascombinaties	286	181	365	306	202	399
Gewascombinaties	286	181	365	306	202	399
Graasdierbedrijven	1.605	1.252	2.362	1.990	1.305	2.750
Geitenbedrijven	52	45	75	57	48	75
Graasdierbedrijven met vooral voedergewassen	23	14	33	20	6	24
Melkveebedrijven	713	670	1.146	910	706	1.337
Overige graasdierbedrijven	76	48	105	100	50	130
Overige rundveebedrijven	431	257	573	555	266	696
Paard- en ponybedrijven	124	46	134	158	64	176
Schapenbedrijven	150	158	252	127	142	233
Vleeskalverenbedrijven	36	14	44	63	23	79
Hokdierbedrijven	390	210	488	409	230	518
Leghennenbedrijven voor consumptieeieren	255	100	283	259	121	300
Overige hokdierbedrijven	10	4	14	8	1	9
Overige pluimveebedrijven	21	11	26	26	14	30
Overige varkensbedrijven	20	30	41	30	33	51
Vleeskuikenbedrijven	27	28	45	28	20	40
Vleesvarkensbedrijven	37	26	52	43	27	63
Zeugenbedrijven	20	11	27	15	14	25
Tuinbouwbedrijven	1.370	1.195	2.069	1.350	1.296	2.125
Bloembollenbedrijven	45	49	83	51	47	91
Boomkwekerijbedrijven	364	402	601	348	419	591
Glasgroentebedrijven	170	161	269	157	172	261
Opengrondsgroentenbedrijven	258	156	328	259	159	325
Overige glastuinbouwbedrijven	42	28	55	30	27	47
Overige tuinbouwbedrijven	236	158	307	229	160	303
Paddenstoelbedrijven	24	33	46	16	35	42
Pot- en perkplantenbedrijven	121	122	209	146	169	270
Snijbloemenbedrijven	110	86	171	114	108	195
Veeteeltcombinaties	49	18	58	62	32	75
Veeteeltcombinatie, vooral graasdieren	22	9	28	34	17	41
Veeteeltcombinatie, vooral hokdieren	27	9	30	28	15	34

a) Een deel van de bedrijven dat rechtstreeks verkoopt aan de consument, doet dit eveneens via 1 tussenschakel.

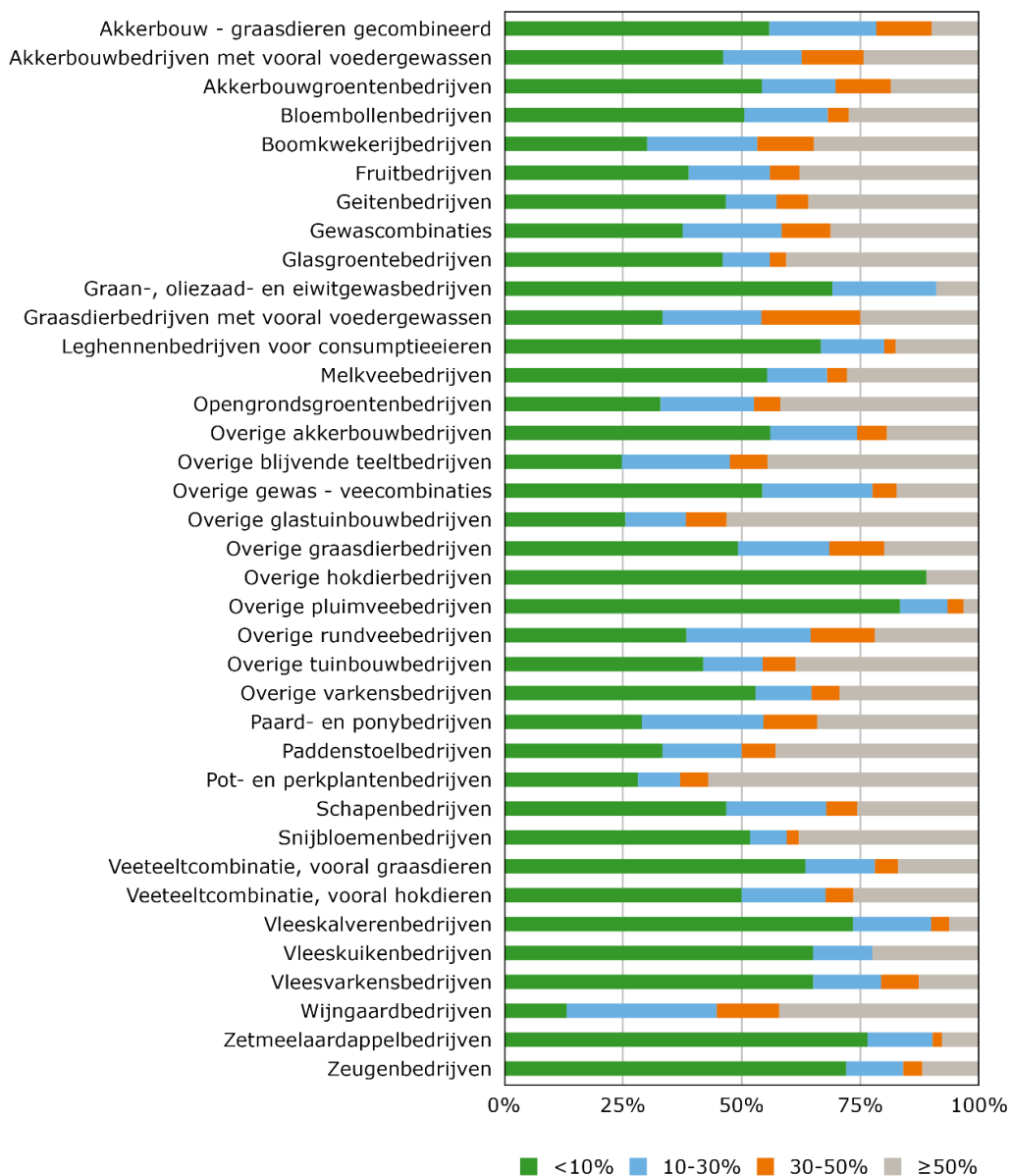
b) Een deel van de bedrijven dat via 1 tussenschakel afzet aan de consument, verkoopt eveneens rechtstreeks.

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

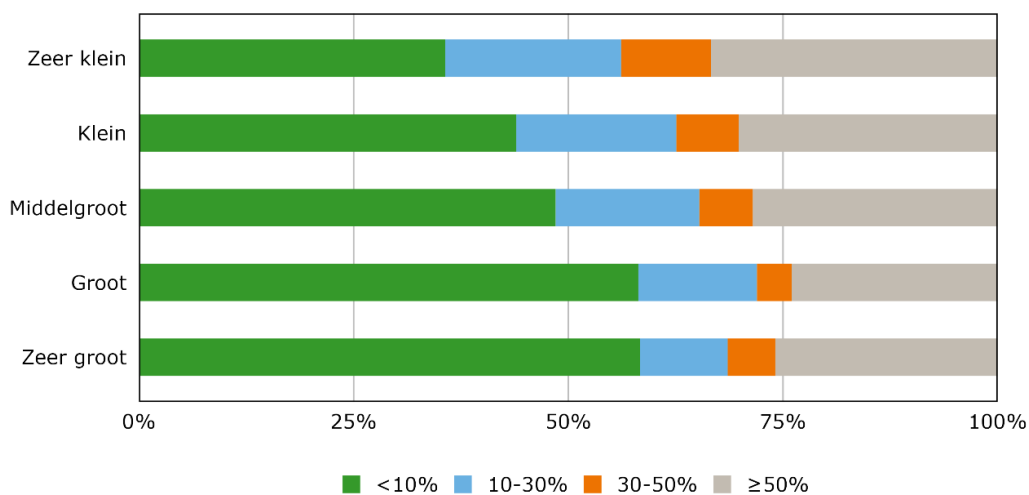
Figuur B3.1 Ontwikkeling in het percentage korteketenbedrijven per NSO-bedrijfstype, 2017 en 2020 en 2023

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

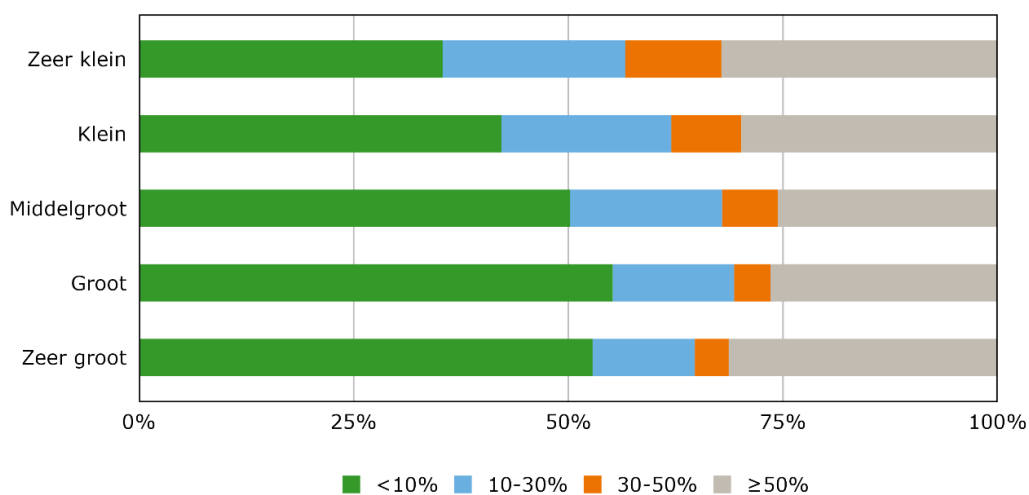

Figuur B3.2 Indeling agrarische bedrijven (met afzet via korte ketens) in Nederland naar percentage van de omzet dat via een korte keten wordt verkregen, naar NSO-bedrijfstype, 2023
 Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Verdeling korte keten bedrijven naar opbrengsten 2020

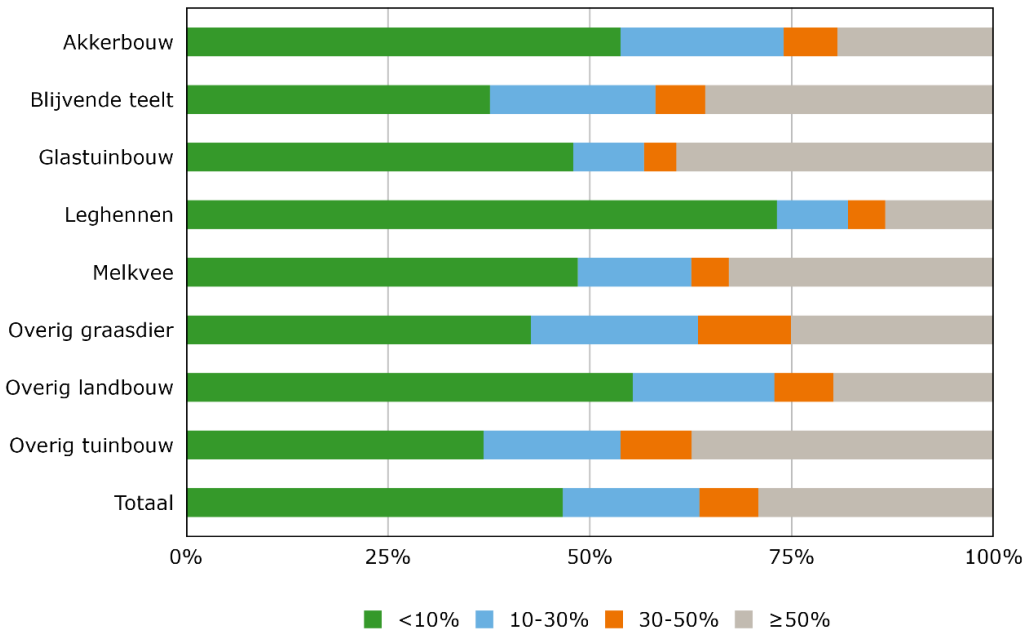

Verdeling korte keten bedrijven naar opbrengsten 2023

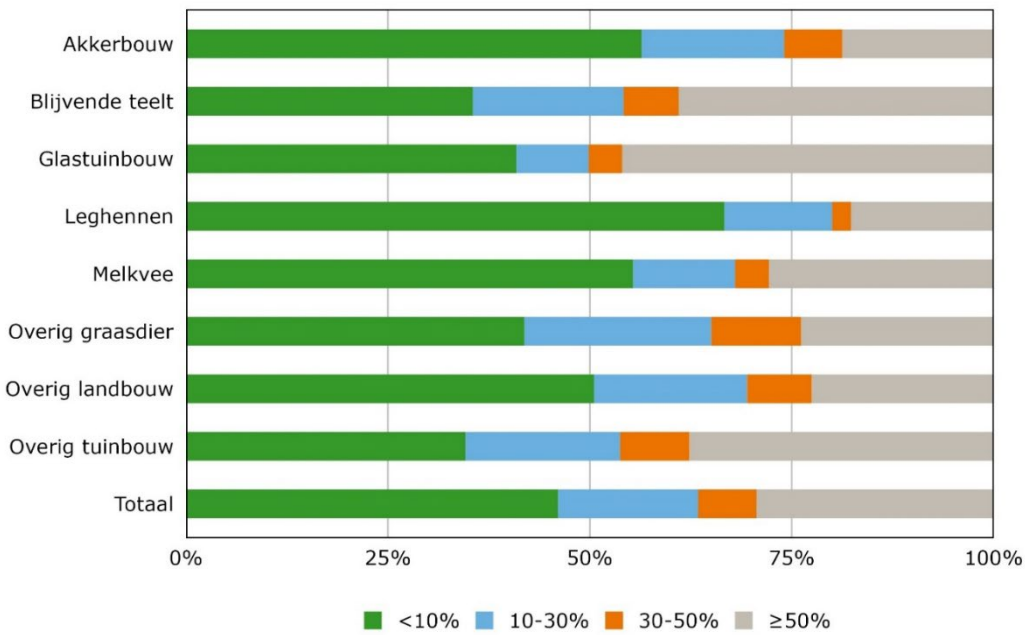

Figuur B3.3 Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten in % totaal opbrengsten, ingedeeld naar economische omvang in standaardverdien capaciteit (SVC), 2020 en 2023
Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten ingedeeld naar hoofdbedrijfstype, 2020.

Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten ingedeeld naar hoofdbedrijfstype, 2023.

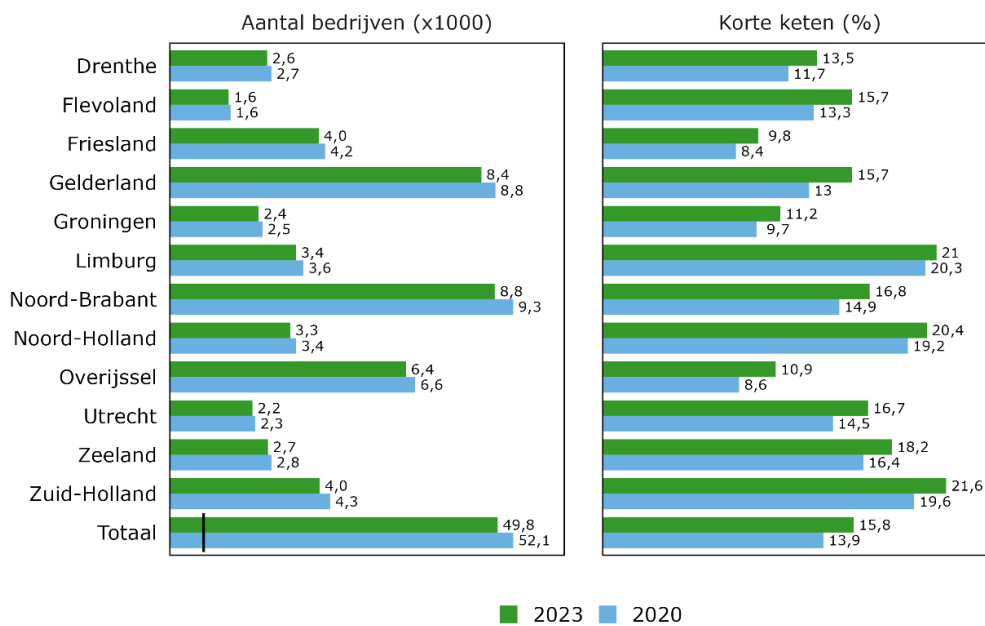
Figuur B.3.4 Verdeling korteketenbedrijven naar opbrengsten korte keten in % totaal opbrengsten, ingedeeld naar hoofdbedrijfstype, 2020 en 2023

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Tabel B3.3 Agrarische bedrijven naar COROP-regio (alle bedrijven, korteketenbedrijven, percentage korte ketenbedrijven), 2023

Provincie	COROP-regio	Aantal agrarische bedrijven	Aantal korte keten bedrijven	% korte keten
Drenthe	Noord-Drenthe	943	149	15,8
Drenthe	Zuidoost-Drenthe	904	106	11,7
Drenthe	Zuidwest-Drenthe	786	101	12,8
Flevoland	Flevoland	1.596	250	15,7
Friesland	Noord-Friesland	1.648	186	11,3
Friesland	Zuidoost-Friesland	1.166	105	9,0
Friesland	Zuidwest-Friesland	1.210	102	8,4
Gelderland	Achterhoek	3.107	344	11,1
Gelderland	Arnhem/Nijmegen	1.037	239	23,0
Gelderland	Veluwe	2.657	377	14,2
Gelderland	Zuidwest-Gelderland	1.594	361	22,6
Groningen	Delfzijl en omgeving	295	35	11,9
Groningen	Oost-Groningen	684	64	9,4
Groningen	Overig Groningen	1.421	169	11,9
Limburg	Midden-Limburg	1.068	229	21,4
Limburg	Noord-Limburg	1.480	294	19,9
Limburg	Zuid-Limburg	858	191	22,3
Noord-Brabant	Midden-Noord-Brabant	1.489	251	16,9
Noord-Brabant	Noordoost-Noord-Brabant	2.793	419	15,0
Noord-Brabant	West-Noord-Brabant	1.991	458	23,0
Noord-Brabant	Zuidoost-Noord-Brabant	2.480	341	13,8
Noord-Holland	Agglomeratie Haarlem	17	8	47,1
Noord-Holland	Alkmaar en omgeving	333	69	20,7
Noord-Holland	Groot-Amsterdam	801	158	19,7
Noord-Holland	Het Gooi en Vechtstreek	90	22	24,4
Noord-Holland	IJmond	120	34	28,3
Noord-Holland	Kop van Noord-Holland	1.773	350	19,7
Noord-Holland	Zaanstreek	119	22	18,5
Overijssel	Noord-Overijssel	2.400	258	10,8
Overijssel	Twente	3.059	324	10,6
Overijssel	Zuidwest-Overijssel	909	109	12,0
Utrecht	Utrecht	2.238	373	16,7
Zeeland	Overig Zeeland	1.514	352	23,2
Zeeland	Zeeuwsch-Vlaanderen	1.141	132	11,6
Zuid-Holland	Agglomeratie 's-Gravenhage	209	45	21,5
Zuid-Holland	Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	538	144	26,8
Zuid-Holland	Delft en Westland	696	165	23,7
Zuid-Holland	Groot-Rijnmond	1.220	284	23,3
Zuid-Holland	Oost-Zuid-Holland	910	171	18,8
Zuid-Holland	Zuidoost-Zuid-Holland	474	66	13,9

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Figuur B3.5 Agrarische bedrijven naar provincie (alle bedrijven, percentage korteketenbedrijven), 2020-2023

Bron: Landbouwtelling, bewerking Wageningen Economic Research.

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

RAPPORT 2024-095

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Economic Research
Postbus 29703
2502 LS Den Haag
T 070 335 83 30
E communications.ssg@wur.nl
wur.nl/economic-research

Rapport 2024-095

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 7.700 medewerkers (7.000 fte), 2.500 PhD- en EngD-kandidaten, 13.100 studenten en ruim 150.000 Leven Lang Leren-deelnemers behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

